

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI**

**GÜLTEN DAYIOĞLU'NUN FADIŞ VE DÖRT KARDEŞTİLER
ADLI ÖYKÜ KİTAPLARININ TÜMCE ANLAMBİLİM
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMANI
DOÇ. DR. ŞENER DEMİREL**

**HAZIRLAYAN
SEDA SANLI**

ELAZIĞ 2007

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

GÜLTEN DAYIOĞLU’NUN FADIŞ VE DÖRT KARDEŞTİLER ADLI HİKÂYE
KİTAPLARININ TÜMCE ANLAMBİLİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir.

DOÇ. DR. ŞENER DEMİREL

Danışman

Üye

Üye

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun / /
..... tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Gülten Dayıoğlu'nun Fadiş ve Dört Kardeştiler Adlı Hikâye Kitaplarının Tümce Anlambilim Açısından İncelenmesi

Seda SANLI

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı

2007; Sayfa: XIII+ 78

Yeni bir bilim dalı olan anlambilim, ülkemizde kuram ve uygulama alanı olarak çalışmaların yeterince yaygınlaşmadığı bir bilim dalıdır. Özellikle de çocuklar için yazılan öykü kitapları üzerinde anlambilimsel incelemeler oldukça sınırlıdır.

Bu çalışmada amaç, Gülten Dayıoğlu'nun öykü kitaplarının, çocukların dil gelişimi ve anlambilim açısından değerlendirilmesidir. Yapılan bu çalışma sayesinde, çocukların dil gelişimlerini destekleyici özellik gösteren çocuk kitaplarının taşınması gereken dilsel ve anlambilimsel özellikler saptanmaya çalışılmıştır.

İncelemenin asıl alanı olan anlambilim konusunda öncelikle anlam olgusu ve teorik bilgiler sunulmuş, beraberinde öykü kitaplarının bire bir anlambilimsel incelemesi yoluna gidilmiştir. İncelemenin diğer boyutunu oluşturan çocuğa görelilik bölümünde ise, çocukların izledikleri evrensel dil gelişim dönemleri hakkında bilgi verilirken iki öykü kitabı bu açıdan değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda Gülten Dayıoğlu'na ait iki öykü kitabı “Fadiş” ve “Dört Kardeştiler”, çocuğa görelilik ve anlambilim açısından değerlendirilmek üzere seçilmiştir. Bu kitaplar genel dil gelişimi ve anlambilim yönünden incelenirken, öykülerin içinde taşınmaları gereken biçimsel ve içeriksel özelliklere de değinilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Anlam, Anlambilim, Tümce Anlambilim, Hikâye Kitapları, Çocuğa Görelilik, Gülten Dayıoğlu...

ABSTRACT

Master Thesis

**A study on Gülten Dayioğlu's stories
Fadis and they Dort Kardestiler from the point of semantics**

Seda SANLI

**Fırat University
Institute of Social Sciences
Division of Turkish Education
2007; Page: XIII+ 78**

Semantics whose studies as thesis and the field of application are newly put out is a new branch of science in our country. The study of semantics especially on children is quietly limited.

The main aim of this study is evaluation of the improvement of language and the semantics in Gülten Dayioğlu's story books. Thanks to this study which is mentioned above, linguistic and the semantical elements of the children books which support the language progress of children have to carry are tried to be found.

Firstly it was presented the phenomenon of meaning and the theoretical information about semantics that is the main field of study and then it was looked over the semantics of the story books one by one. At the part of in accordance with the children which is made up the other scale, two story books are evaluated from this point while the information about the terms of universal language progress which the children follow is being given.

At this point Gülten Dayioğlu's two story books "FADIS and DORT KARDESTILER" are chosen to be evaluated in terms of in accordance with the children and semantics. While these books are being studied in terms of general language progress and semantics it was mentioned the characteristics of the physical and contexts which are compulsory to carry in these two stories.

The Key Words: Meaning, Semantics, Science Clause Meaning, Story Books, in terms of Children, Gülten Dayioğlu...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR LİSTESİ.....	X
TABLolar LİSTESİ.....	XI
ÖN SÖZ.....	XII
GİRİŞ.....	1
1. Dil nedir? Dilin Özellikleri.....	1
1.1. Dilin bildirme görevi.....	2
1.2. Dilin belirtme görevi.....	2
1.3. Dilin yaptırma görevi.	2
1.4. Dilin tören görevi.....	3
1.5. Dilin iş-görme görevi.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM	
ANLAM, ANLAMBİLİM, ANLAMBİLİMİN KAPSAMI VE KONUSU.....	4
1.1. Anlam.....	4
1.2. Anlambilim.....	4
1.3. Anlambilimin Konusu ve Kapsamı	6
1.4. Tümcce Nedir?	6
1.4.1. Tümcenin Özellikleri Nelerdir?.....	7
1.5. Tümccede Anlam	8
1.6. Tümcce-Metin İlişkisi	9
1.7. Anlambilim ve Dilbilim Arasındaki ilişki	10
1.8. Çocuğa Görelik İlkesi	11
1.8.1. Konu.....	13
1.8.2. Dil ve Üslup	14
1.8.3. İleti (Anafikir)	15
1.8.4. Karakter (kahraman)	15

1.8.5. Bakış Açısı ve Anlatıcı.....	15
Tezin Amacı.....	17
Tezin Yöntemi.....	17
Zaman Yönetimi.....	17
Araştırmanın Sınırlılıkları.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

TÜMCE ANLAMBİLİM.....	18
2.1. Tümce, Tümce Anlamı.....	18
2.2. Söz Dizimi ve Tümce Anlamı.....	19
2.3. Eşanlamlılık.....	19
2.4. Anlam Karşıtlığı.....	20
2.5. Bağımlı Biçimbirimler ve Tümce Anlamına Etkileri.....	20
2.6. Türkçenin Tümce Anlambilimi Açısından Özellikleri.....	20
2.6.1. Türkçenin Tümce Anlambilimini Etkileyen Başlıca Sözdizimi Özellikleri.....	21
2.6.2. Türkçede Sözdiziminin Esnekliği.....	21
2.6.3. Hikâyelerindeki Birleşik Tümcelerin Kuruluş Özelliği, Adlaştırma, Ön Adlaştırma, Belirteçleştirme.....	22
2.6.4. İkilemelerin Kullanılması.....	23
2.6.5. Kişi Adıların Kullanılışı.....	24
2.6.6. Sıfatların Kullanılış Özellikleri.....	24
2.6.7. [-Dİr] Koşacanın Tümce Anlamına Etkisi.....	25
2.7. Türkçede Çekim Eklerinin Tümceye Kattıkları Anlam Açısından Nitelikleri.....	26
2.7.1. Bildirme Kipleri	26
a. [-(İ)yor] Şimdiki Zaman (present) Biçimbirimi.....	27
b. [-mEktE] (-Dİr) ile Bir Başka Şimdiki Zaman Anlatımı.....	27
c. [-Dİ]Görülen (belirli) Geçmiş Zaman (past definite) Biçimbirimi.....	28
ç. [- mİş] Görülmeyen (Belirsiz) Geçmiş Zaman Biçimbirimi.....	28
d. [-EcEk] Gelecek Zaman (future) Biçimbirimi.....	28
e. [-(D)r] Geniş Zaman (aorist) Biçimbirimi.....	28
2.7.2. İsteme Kipleri.....	29

a. [-sE] Dilek- Koşul (desiderative) Kipi Biçimbirimi.....	29
b. [-E] İstek Kipi (optative) Biçimbirimi.....	29
c. [-mEİI] Gereklik Kipi (Necessitative) Biçimbirimi.....	30
ç. Buyrum Kipi Biçimbirimlerinin Değişik İşlevleri, Tümce Anlamına Katkıları.....	30
2.8. Eylemlerde Bileşik Zaman Oluşturan Biçimbirimler.....	30
2.8.1. Hikâye Bileşik Zamanı [-Dİ] ile Bileşen Biçimbirimler.....	31
a. [-İ]yor +-Dİ] Süreklilik Gösteren Geçmiş (imperfective) Biçimbirimi.....	31
b. [-EcEk +-DI] Gelecek Zamanın Hikâyesi Biçimbirimi.....	32
c. [-mİş +-DI] Görülmeyen Geçmiş Zamanın Hikâyesi Biçimbirimi.....	32
ç. [-(I)r +-DI] Geniş Zamanın Hikâyesi Biçimbirimi.....	31
2.9. Ulaş Biçimbirimleri ve Tümce Anlamı.....	32
a). Anlam Açısından [-(Y)Ip] Ulacıyla Kurulan Tümceler.....	33
b. [-(Y)Erek] Biçimbirimi.....	33
c. [-(Y)E] Ulaş Biçimbirimi.....	33
ç. [-(Y)İnce] Ulaş Biçimbirimi.....	33
d. [-(Y)Ken] Ulaş Biçimbirimi.....	34
2.10. [-mı] Biçimbiriminin Tümceye Kattığı Anlamlar.....	34
2.11. Türkçede Devrik Tümce ve Anlam.....	34
2.12. Türkçe Tümcelerde Değişik Anlatım Kalıplarıyla Belli Anlamların Dile Getirilmesi.....	35
2.12.1. Kesin Sınırlama Anlatımı.....	35
2.12.2. Zaman Açısından Sınırlama Anlatımı	35
2.12.3. Çifte Olumsuzluk Ögesiyle Anlamı Daraltma	37
2.12.3.1. Bir Başka Anlamı Daraltma Yolu.....	37
2.12.4. Koşula Bağlamada Pekiştirme.....	38
2.12.5. Tahmin Yürütme, Olasılık Belitme Anlatımı.....	38
2.12.5.1. Gerçekleşme Olasılığı Az Olan Bir İş, Bir Duruma Belirleme.....	39
2.12.6. Beklenmedik Bir Olayı Oluşu Bildirme	39
2.12.7. Durumu Kabullenme Sonuçlarını Önemseme Anlatımı.....	40
2.12.8. Olumlu ve Olumsuz Sonucu Eşitleme Anlatımı.....	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜLTEN DAYIOĞLU'NA AİT FADIŞ ve DÖRT KARDEŞTİLER ADLI HİKAYE KİTAPLARININ TÜMCE ANLAMBİLİM VE ÇOCUĞA GÖRELİK AÇISINDAN İNCELENMESİ.....42

3.1. Eşanlamlılık.....	42
3.2. Anlam Karşıtlığı.....	42
3.3. Türkçede Sözdiziminin Esnekliği.....	43
3.4. Hikâyelerdeki Birleşik Tümcelerin Kuruluş Özelliği, Adlaştırma, Ön Adlaştırma, Belirteçleştirme.....	44
3.5. İkilemelerin Kullanılması.....	45
3.6. Kişi Adlarının Kullanılışı.....	47
3.7. Ön Adların Kullanılış Özellikleri.....	47
3.8. [-Dir] Koşacanın Tümce Anlamına Etkisi.....	49
3.9. Bildirme Kipleri.....	49
3.10. İstek, Buyrum, Gereklilik Kipleri.....	50
3.11. Eylemlerde Bileşik Zaman Oluşturan Biçimbirimler.....	51
3.12. Ulaş Biçimbirimleri ve Tümce Anlamı.....	52
3.13. [mI] Biçimbiriminin Tümceye Kattığı Anlamlar.....	53
3.14. Türkçede Devrik Tümce ve Anlam.....	54
3.15. Kesin Sınırlama Anlatımı.....	55
3.16. Zaman Açısından Sınırlama Anlatımı	56
3.17. Çifte Olumsuzluk Ögesiyle Anlamı Daraltma	56
3.18. Tahmin Yürütme, Olasılık Belirtme Anlatımı.....	56
3.19. Beklenmedik Bir Olayı Oluşu Bildirme	57
3.20. Durumu Kabullenme Sonuçlarını Önemsene Anlatımı.....	57
3.21. Koşula Bağlamada Pekiştirme.....	58
3.22. Gültен Dayioğlu'na ait Fadiş ve Dört Kardeşiler Adlı Hikaye Kitaplarının Çocuğa Görelilik Açısından Değerlendirilmesi.....	58

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜLTEN DAYIOĞLU'NA AİT “FADIŞ” ve “DÖRT KARDEŞTİLER” ADLI HİKÂYE KİTAPLARININ ANLAMBİLİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLME TABLOSU.....60

4.1. Tablo 1. Dört Kardeşiler Hikâye Kitabındaki Tümcelerın Anlambilim Açısından Kullanım Sıklığı.....	60
4.2. Tablo 2. Fadış adlı Hikâye Kitabındaki Tümcelerın Anlambilim Açısından Kullanım Sıklığı.....	60
4.3. Tablo 3. Fadış ve Dört Kardeşiler adlı Hikâye Kitaplarındaki Tümcelerın Anlambilim Açısından Kullanım Sıklığı.....	61
SONUÇ.....	65
KAYNAKÇA.....	67
EK: 1 Kendi İfadeleriyle Gülten Dayıoğlu'nun Hayat Hikâyesi.....	69
EK: 2 Gülten Dayıoğlu'nun Eserleri.....	73
Çocuk Kitapları.....	73
Gençlik Kitapları:.....	73
Romanların Adları.	73
EK: 3 Fadış ve Dört Kardeşiler Adlı Hikayelerin Kısa Özetleri.....	77
Fadış.....	77
Dört Kardeşiler..	77

KISALTMALAR LİSTESİ

Ar.: Arapça

D. K.: Dört Kardeşiler

F.: Fadiş

Fr.: Fransızca

Far.: Farsça

Lat.: Latince

Ü: Üniversite

s.: sayfa

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: “Dört Kardeşiler” Adlı Hikâye Kitabındaki Tümcelerin Anlambilim Açısından Kullanım Sıklığı

Tablo 2: “Fadiş” adlı Hikâye Kitabındaki Tümcelerin Anlambilim Açısından Kullanım Sıklığı

Tablo 3: “Fadiş” ve “Dört Kardeşiler” adlı Hikâye Kitaplarındaki Tümcelerin Anlambilim Açısından Kullanım Sıklığı

ÖN SÖZ

Dil, sözlü ve yazılı olarak iletişimde kullandığımız, doğduğumuzda hazır bularak edinmeye başladığımız, doğrudan doğruya insana özgü, çok güçlü, büyümlü bir düzendir; düşünme ve düşünceleri aktarma dizgesidir.

Dilin insan hayatındaki yeri ve önemi düşünöldüğünde, dil olgusunun insanın hayatını kuşatan, gelişimini sağlayan bir varlık olduğu gerçeği ortaya çıkar. Kültür birikimimizi dil ile kazandığımızı düşünürsek dilin, dolayısıyla da Türkçenin anlam dünyasını bilmek, kavram zenginliğini kullanmak dili iyi bilmekle mümkün olur.

Türkçenin kavramları ve anlam dünyası ile ilgili yapılan çalışmaların tümü dilin zenginliğini, inceliğini, ifade gücünü ortaya çıkartmak içindir. Bu tez çalışmasında da amaç, dil zevkinin özellikle ilk şekillendiği dönemlerde büyük önem taşıyan çocuk öykülerindeki anlam özelliklerini irdelemek, çocuğa görelik ilkesini saptamak ve öykü kitaplarını anlam özellikleri yönünden incelemektir.

Tezin inceleme kısmı Gülten Dayıoğlu'nun "Fadiş" ve "Dört Kardeştiler" adlı hikâye kitapları ile sınırlandırılmıştır. İncelemenin temelinde Prof. Dr. Doğan Aksan'ın "Anlambilim" adlı kitabındaki kavramlar esas alınmıştır

Tez, ön söz ve dil ile ilgili genel tespit ve değerlendirmelerin yapıldığı Giriş'ten sonra dört ana bölümden meydana gelmiştir. I. Bölüm anlam, anlambilim, anlambilimin kapsamı ve konusu, II. Bölüm Tümce Anlambilimi, III. Bölüm Hikâye kitaplarındaki metinlerin tümce anlam bilim ve çocuğa görelik açısından incelenmesi, IV. Bölüm ise hikâye kitaplarının anlambilim açısından değerlendirilmesi kısmından oluşmaktadır.

Gülten Dayıoğlu'nun hikâye kitaplarındaki metinlerin anlambilim açısından incelenmesi tümce özellikleri eşanlımlılık, zıt anlamlılık, sözdiziminin esnekliği, bileşik tümcelerin kuruluş özelliği, adlaştırma, sıfatlaştırma, ikilemelerin kullanılması, kişi adlarının kullanımı, sıfatların kullanılış özellikleri gibi başlıklar dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Türkçenin tümce anlambiliminde zaman belirleme, kip oluşturma, koşula bağlama, anlamı daraltma gibi çeşitli anlatım yollarında biçim öğeleri çok önemli rol oynamıştır.

Tez oluşturulurken yöntem olarak anlambilim ile ilgili literatür taraması yapıldı ve kuramsal yapı oluşturuldu. Sonra incelemeye tabi tutulan hikâye kitaplarındaki tümceler anlambilim açısından değerlendirildi ve fişlere geçirildi. Fişlenen bu tümceler kuramsal başlıklara göre tasnif edildi. En sonda da tasnif edilen tümceler üzerinde değişik açılardan yorumlamalar yapıldı. Ayrıca hikâye kitaplarının ilk on beş

sayfalarındaki tümcelerden yola çıkılarak, Gülten Dayıoğlu'nun iki hikâye kitabının tümce anlambilimi açısından grafiği çıkartıldı. Buradaki amaç, tümcelerin anlambilim açısından kullanım sıklığını ortaya koymaktır.

Bu tez çalışmasında zamanını ilgisini ve bilgisini benden esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. şener Demirel'e ve bu konuyla ilgili araştırma ve çalışmalarımnda yardımda bulunan arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Seda SANLI, ELAZIĞ–2007

GİRİŞ

1. Dil ve Dilin Görevleri: Dil, sözlü ve yazılı olarak iletişimde kullandığımız, doğduğumuzda hazır bularak edinmeye başladığımız, doğrudan doğruya insana özgü, çok güçlü, büyümlü bir düzendir; düşünme ve düşünöleni aktarma dizgesidir (Aksan, 1997: 13).

Dil insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendi kanunları içerisinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık, milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese, bin yıllar boyunca gelişerek meydana gelmiş bir sosyal kurum, seslerden örölmüş bir ağ, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemidir (Ergin, 2000: 7).

Dil, diğer insanlarla bütün ilişkilerimizde bize aracılık eden, sosyal bağlarımızı düzenleyen bir vasıta olarak hayatımızın her safhasında mevcuttur. Evde, okulda, sokakta, çarşıda, iş yerinde ve her yerde onunla beraber yaşıyoruz. İnsan konuştuğı dili doğduğu günden itibaren hazır bulur. Fakat dil doğuştan bilinmez. İlk aylarda ağlamalar, taklit, birtakım hareketlerle anlaşma sağlamaya çalışır. Çocuk içinde yaşadığı topluluğun dilini, anadilini uzun bir çıraklık devresi süresince öğrenir. Daha sonra kulağına gelen seslerin belli kavramlara, hareketlere, varlıklara karşılık olduğunu anlamaya başlar.

Dil ile düşünce organı olan insan beyni birbirini destekleyerek oluşmuş olmalıdır. Öyle ki sonuçta dil düşünmenin de bir vasıtası olmuştur. Ana dilimizden tümler kurarak düşünürüz. Bunları dile getirdiğimizde adına konuşma deriz. Dil olmasa düşünce ve duygu da gelişmezdi, insan topluluğı ilerlemez, bir medeniyet oluşturamazdı. Yine insanoğluna bahşedilen din hayatı ile sanat hayatı da dil temeli üzerine kurulmuşlardır.

Yasemin Ay “Çok Anlamlılık” adlı makalesinde; “Kelimenin asıl manası ile mecazî manada kullanılması arasındaki ilişkiyle bağlantılı olarak, kelime mecazî manada kullanılırken asıl manası dışında daha farklı manalarda da kullanılmış olur.”¹

XIX. yüzyılın ortalarına doğru bilim dünyasında beliren ve yüzyılın sonlarında gelişen anlambilim, dilin o zamana kadarki çalışmalarda önemslenmeyen bir yanını ele alır ve dilin doğrudan doğruya anlam yönüne eğilir. Bugün de sesbilim, dilin dış yönüne, dil seslerine yöneldiğini anlambilimin ise; dilin düşünce yanıyla, sesle düşünce arasındaki ilişkilerle ilgilendiğı söylenebilir. Ancak yüzyılımızda gelişen dilbilim

¹ Yasemin Ay, <http://www.ege-edebiyat.org/docs/321.doc.08.01.2007>.

çalışmalarının yanı sıra bu alanda da büyük gelişmeler kaydedilmiş, bir yandan dilbilim alanındaki ilerlemeler, bir yandan da felsefe, mantık ve ruhbilim alanlarındaki gelişmeler anlambilimin çerçevesini genişlettiği gibi, öteki alanlarla ilgisini ve önemini de arttırmıştır. Günümüzde anlambilim durgun anlambilim ve gelişmeli anlambilim şeklinde sınıflandırılmıştır (Aksan, 1995: 30).

Anlambilim bugün dil çalışmalarının en gelişmiş alanlarından biridir. Anlambilimi, dar anlamıyla işaretleyen ile işaretlenenin çağrışım ilişkisiyle ilgilidir. Anlambilimsel sürecin esası, iki zihnî imajın çağrışımıdır. Semantik bu haliyle "sémiotique"nin yahut işaret biliminin bir bölümüdür.

Anlambilimi, dilin sadece bir ifade etme aracı olduğu görüşünü reddeder: Rıza Filizok'a göre dilin beş ayrı görevi vardır. Bunlar, a) dilin bildirme görevi, b) dilin belirtme görevi, c) dilin yaptırma görevi, ç) dilin tören görevi, d) dilin iş-görme görevi'dir. Bunlara dilin üst dil görevini de ekleyebiliriz. Üst dil, dilin dil tarafından açıklanması hadisesidir.

1.1. Dilin Bildirme Görevi: Dil vasıtasıyla bilgilerimizi, tasarılarımızı, tahminlerimizi, kanılarımızı iletebiliriz. Böyle bir durumda dil, bildirme görevinde kullanılmış olur. Bildirme kipindeki önermelerde dilin bildirme görevi ön plâna çıkar. Bir iddia önermesi olduklarından doğruluk veya yanlışlık değeri taşırlar.

1.2. Dilin belirtme görevi: Dilin duygusal bir tepkiyi veya tavrı ifade etme görevine belirtme görevi adı verilir. Ünlemler, dilin bu görevini yüklenir. Böyle bir durumda dil, yüz kızarması gibi bir "symptom" değeri kazanır. Semptom, iradî olarak üretilmeyen ve tabîî bir sebep sonuç ilişkisini ifade eden tabîî bir işaret tipidir. Bülher'e göre semptom, mesajda, dilin bildirme görevi dışında verici ile ilgili (sosyal durumu, yaşı vb.) bildirdiği şeydir. Dilin sinyal ve sembol fonksiyonlarının mukabilidir. Bir telefon konuşmasında bize gönderilen mesajın yanında sesin niteliğini göz önünde bulundurarak mesajı gönderenin bir hanım, bir bey yahut bir çocuk olduğunu da anlayabiliriz; hatta yine sesin özelliklerinden konuşucunun sağlık durumunu, heyecanlı olup olmadığını vb. anlarız.²

² <http://www.ege-edebiyat.org/docs/310.doc>

1.3. Dilin Yaptırma Görevi: Dilin, alıcının davranışlarını etkilemesi görevidir. Bu durumda dil, Bühler'e göre bir "signal" değeri kazanır. Emir kipindeki cümlelerde dil yaptırma görevini yüklenmektedir. Ancak dolaylı değişik anlatımlarla da yaptırma görevi ortaya çıkabilir. Alıcı üzerinde belli bir etki yaratan mesajlara "conatif" mesajlar denir. İşaret biliminde alıcıyı harekete getiren işarete sinyal adı verilir.

Sinyal, semiotikteki anlamıyla, alıcıyı (récepteur) harekete geçiren tabîi yahut sun'î işarettir. İşaret bu durumda bir indis değeri kazanmak üzere iradî olarak üretilmiştir: Beyaz bir baston körlüğün belirtisidir, indisidir (Yüzün sararması hatırlansın). Ancak böyle bir halde işaret, bir cümle değeri taşır. Prieto ve Martinet'e göre cümle, işaretlerden oluşmuş bir sinyaldir.

1.4. Dilin Tören Görevi: Dil, günlük hayatta çok zaman bir şey bildirmek için değil, insanî ilişkilerde bulunmak amacıyla kullanılır. "Günaydın", "Nasılsınız", "O merhaba" gibi sözler bu tiptendir. Bu sözler, bildirişimi hazırlayıcı mahiyette nezaket fonksiyonlu sözlerdir; bunun dışında bir anlam taşımazlar; daha doğrusu bu sözlerin asıl fonksiyonu ilişki kurmaktır. Telefonda kullandığımız "alo" kelimesinin amacı ilişkinin kurulup kurulmadığının test edilmesidir, bir mesaj vermek değildir. "Alo" kelimesinin verdiği mesaj, dolaylı bir mesajdır.

1.5. Dilin İş Görme Görevi: Dili kullananlar, dili kullanmakla bazen iş "akt"ını da gerçekleştirir. "Söz veriyorum" dediğimizde doğrudan doğruya "söz verme" denilen işi yapmış oluyoruz. (Daha önce belirttiğimiz gibi John Langshaw Austin'e göre bir söyleme aktında bulunmak, bazen "söylemeyle akt"ta (illocutionnaire) bulunmayı yaratır. Böyle cümlelerin kendi anlamları yanında bir vaat, bir ünlem değerleri vardır. Söylenen söz alıcı üzerinde etkili olursa, yeni bir aktta daha bulunmuş olur; bu tip söyleme aktları "söylemeyle aktın aktı" (perlocutionnaire) adını alır.³

³ <http://www.ege-edebiyat.org/docs/310.doc>

BİRİNCİ BÖLÜM

ANLAM, ANLAMBİLİM, ANLAMBİLİMİN KAPSAMI VE KONUSU

Anlambilimin konusu, kapsamı ile ilgili tanımlamalar aşağıdaki alt başlıklarda sıralanmıştır.

1.1. Anlam

TDK Türkçe Sözlükte anlam: “1. Bir kelimededen, bir sözden, bir davranış veya olgudan anlaşılan şey; bunların hatırlattığı düşünce veya nesne, mana, fehva. 2. Bir önermenin, bir tasarımın, bir düşüncenin veya eserin anlatmak istediği şey. ” (TDK, 2005: 500), Mehmet Hengirmen ise, “Dilbilim Terimleri Sözlüğü”nde anlamı “ek, sözcük, tümce gibi dil öğelerinin zihinde uyandırdığı izlenim, tasarım şeklinde tanımlamıştır (Hengirmen, 1999: 26).

1.2. Anlambilim

Anlam kelimesinden türeyen anlambilim ise başlı başına bir bilim dalı olarak kabul edilmiştir. Anlambilim, Aksan’a göre dilin anlam yönünü öne çıkararak inceleyen, genellikle kavram, anlam, çok anlamlılık, eş anlamlılık, zıt anlamlılık, anlam daralması, anlam genişlemesi, bağlam, anlam değişimleri gibi konular üzerinde duran dilbilim dalıdır (Aksan, 1997: 12).

Anlambilimin bir bilim dalı olarak ortaya çıkması XIX. yüzyıla rastlar. Böyle bir bilim dalının adından ilk söz eden, 19. yy. Alman dilcisi H. Reisiğ’dir. A. Darmesteter ve M. Breal de özellikle anlam değişimleri, nedenleri, türleri gibi konular üzerinde durarak bu alanın ortaya çıkmasına büyük katkıda bulunmuştur. XX. Yüzyılda F. De Saussure’ün gösterge yaklaşımı, sözcüğe, dolayısıyla anlama yönelik çalışmaları, bir çığ gibi arttırmış ve anlambilim Avrupa’da çok önemli bir bilim dalı haline gelmiştir. Anlambilim, bugün çeşitli dallara ve türlere ayrılan, dilbilimde son derece yaygın bir çalışma alanı görünümündedir (Hengirmen, 1999: 27).

Anlambilim doğal dillerdeki anlam evrenini inceler. Doğal diller dışındaki anlamlı dizgelerle ilgilenen bilim dalı da göstergebilimdir. Kuramsal olarak bir dilde

anlamla ilgili her şey anlambilimin dalına girer; bu anlamlar biçimbilgisinin, sözdiziminin ya da sözcükbilimin ürettiği anlamlar olabilir. Kısacası, anlambilim dil göstergesinin gösterilen bölümünü inceler. Dil deyince, akla hemen dil dışı dünyadaki nesnelere söz etmek için dilin kullanımını gelir (Kıran, 2002: 240).

Bugün dünyadaki bütün çalışmalar gözden geçirilecek olursa dil bilimsel anlam bilimin iki alt alanı olduğu görülür.

1. Sözcük anlambilimi

2. Tümce anlambilimi

Araştırmaların eş zamanlı ya da art zamanlı yöntemle yürütülmesi, zaman içindeki gelişmelerin ele alınıp alınmaması bakımından, durgun anlambilim, gelişmeli anlambilim sözcüklerinin, tümcelerinin ve sözcelerinin anlamının incelenmesidir, biçimindeki tanımları uygun bir tanım olarak görülmektedir (Aksan, 1997: 17).

Anlamları inceleyen bilim... Semantik olarak da bilinir. Anlambilim felsefi ya da mantıksal ve dilbilimsel olmak üzere iki farklı açıdan ele alınabilir. Felsefi ya da mantıksal yaklaşım, göstergeler ya da sözcükler ile bunların göndermeleri arasındaki bağlantıya ağırlık verir ve adlandırma, düz anlam, yan anlam, doğruluk gibi özellikleri inceler. Dilbilimsel yaklaşım ise, zaman içinde anlam değişiklikleri ile dilin yapısı, düşünce ve anlam arasındaki karşılıklı bağlantı gibi konular üstünde durur (Aksan, 1997: 18).

Felsefe ve dilbilim alanlarında anlambilim, bir dilin göstergeleri ile bunların anlamları arasındaki bağlantının incelenmesidir. Anlambilime farklı yöntem ve amaçlarla yaklaşılsa da, her iki alan da insanların dilsel anlatımlardan nasıl anlam çıkardıklarını anlamaya çalışmıştır.

XIX. yüzyılın ortalarına doğru bilim dünyasında beliren ve yüzyılın sonlarında gelişen anlambilim, dilin, o zamana kadarki çalışmalarda önemsenmeyen bir yanını ele alıyor, dilin doğrudan doğruya anlam yönüne eğiliyordu. Bugün de -eğer kabataslak bir ayırım yapmak istersek- sesbilimin dilin dış yönüne, dil seslerine yöneldiğini, anlambilimin ise dilin düşünce yanıyla, sesle düşünce arasındaki ilişkilerle ilgilendiğini söyleyebiliriz. Ancak, yüzyılımızda gelişen dil çalışmalarının yanı sıra, bu dalda da büyük gelişmeler kaydedilmiş, bir yandan dilbilim alanındaki ilerlemeler, bir yandan da felsefede, mantıkta ve ruhbilimdeki gelişmeler anlambilimin çerçevesini genişlettiği gibi, öteki alanlarla ilgisini ve önemini de arttırmıştır.

Bugün dille ilgili yayımlar arasında anlambilime ayrılanlar geniş yer tutmaktadır.

Biz anlambilimde en yerinde dallanmanın:

1. Durgun anlambilim
2. Gelişmeli anlambilim

Biçiminde olacağı kanısındayız. Bu iki daldan birincisi içine, gelişme ve değişmelerden uzak olarak sözcük, kavram, anlam, kapsam konularıyla eşanlamlılık, eşadlılık ve çokanlamlılık sorunlarının alınabileceğini sanıyoruz. Gelişmeli anlambilim içinde ise anlam olayı olarak nitelendirdiğimiz anlam değişmelerinin ve söz sanatı sayılabilecek olan deyim aktarması, ad aktarması gibi sorunların ele alınabileceğini düşünüyoruz (Aksan, 1995: 30–31).

1.3. Anlambilimin Konusu ve Kapsamı

Dilin anlam tabakasıyla ilgilenen bilim dalına anlambilimi “semyoloji” adı verilir. Bu bilim dalının inceleme alanı içinde yer alan konuları şöyle sıralayabiliriz:

1. Kelime ve ifadelerin manalarını açıklamak,
2. Kelime ve ifadelerin mana çeşitlerini araştırmak,
3. Kelime ve ifadelerin oluşturduğu mana gruplarını ve bunların ortaya çıkma özelliklerini öğrenmek,
4. Kelime ve ifadelerin manalarının değişme sebeplerini belirlemek,
5. Dildeki bütün anlam hadiseleri açıklamak.⁴

1.4. Tümce Nedir?

Bir duyguyu, düşünceyi, isteği, iletiyi, durumu, olayı vb. aktarmak için kurulan ve kendi içinde anlam ve yargı bütünlüğü olan sözcüğe veya söz dizisine tümce denir.

Bugün hava ne kadar güzel!

Senin de benim gibi, otobüste, çalan cep telefonun uzun süre açmayanlara, “Şehir magandaları!” diye bağırmanın geldi mi hiç?

⁴ <http://www.ege-edebiyat.org/docs/321.doc>.

1.4.1. Tümcenin zellikleri Nelerdir?

Her tümce bir yüklem ve varsa ona bağlı diğer öğelerden oluğur.

Tümcede yargı bildiren öğe yüklemdir. Tümce yüklem üzerine kurulur. Gereksinime göre bağka öğelerle desteklenir.

Geldim.

Ben geldim.

Ben buraya geldim.

Ben evden buraya geldim.

Ben evden buraya koğarak geldim.

Ben evden buraya kadar koğarak geldim.

Ben seni görmek için evden buraya kadar koğarak geldim.

Bir tümce anlam ve yargı bildiren, ek-eylemle ekimlenmiğ bir tek addan (yüklem) veya zamana ve kiğiye göre ekimlenmiğ bir tek eylemden (yüklem) de oluğabilir, yüklemi ve birbirini anlam bakımından bütünleyen birim üzerinde sözcük ya da sözcük öbeğinden de oluğabilir. En küçük tümce tek sözcükten oluğabilir.

Öğretmenim.

ğretiyorum.

Biz sizinle gelmeyeceğiz.

Sokaklarda, caddelerde, kaldırımlara park eden otolar yüzünden, yayaların kolaylıkla yürüme olanağı kalmadı artık.

Karėılıklı konuğmalarda tek sözcükten oluğan yanıt tümceleri önceki sözcüklerle tamamlanmaya bırakılmığtır.

—İnsanın elini yakmaz mı?

—Yakmaz.

—Sen çok güzel Türkçe biliyorsun.

—Biliyorum.

1.5. Tümcede Anlam

Tümce anlamı ile anlamlarına göre tümceler karıştırılmamalıdır. Bunlar birbirinden çok ayrı konulardır. Anlamlarına göre tümceler olumlu, olumsuz, soru ve ünlem tümceleri olmak üzere dört grupta incelenir.

Tümce anlamı, verilen bir tümcenin anlamını bulup aktarmakla ilgilidir. Bir tümceyi aynı anlama gelecek biçimde biraz daha farklı olarak, birkaç değişik ya da yeni sözcükle söyleyebilmek tümcedeki anlamı bulmak demektir.

Tümce anlamında verilen bir tümcenin anlamca özdeşi, karşıtı veya yerine konulabilecek tümce sorulur. Bu konu için atasözü ve deyimler de kullanılabilir

1.Örnek:

“Konuyu oldukça genel yönleriyle ele almışsınız.” Tümcesinin anlamca yerini tutabilecek uygun bir tümce:

“Konuyu ayrıntılara inmeden işlemişsiniz.”

2.Örnek:

“Yazdıklarımnda hep gerçeğe bağlı kalırım; çünkü ancak bu nitelikte bir yapıt yüzyıllar boyunca değerini koruyabilir.” tümcesine anlam bakımından en yakın tümce: Beğenilen, kalıcı yapıtlar, her şeyi olduğu gibi yansıtanlardır.

3.Örnek:

“Kadınlar zayıftır, ama analar güçlüdür. = Analık kadına güç verir.”

Verilen bir tümceyle ilgili soruyu yanıtlamadan önce o tümcenin anlamını iyi kavramak gerekir. Bir anlamda tümcenin ana düşüncesini saptamak... Ancak bu arada kişisel duygu, düşünce ve bilgilerimizi göz ardı etmeliyiz.

4.Örnek:

“Sanat, başını bağlatmadığı sürece baş üstünde taşınacaktır.” Tümcesinin konusu sanatın özgür olması gerektiğidir. Dolayısıyla bu tümcenin en uygun karşılığı şöyle olabilir:

“Sanatın yüceltilmesi, bir görüşün buyruğunda olmamasına bağlıdır.”

5.Örnek:

“Herkes insanlığı değiştirmeyi düşünür, ama hiç kimse önce kendini değiştirmeyi düşünmez.

Bu sözün iki yönü vardır.

1. Kişinin insanlığı değiştirmek istemesi

2. Ama kendini değiştirmemesi

Bu sözü daha değişik biçimlerde dile getirebiliriz.

İnsanlığı değiştirmek isteyenler önce kendilerini değiştirmelidirler. İnsanlar kendilerini değiştirmeyi düşünmeden insanlığı değiştirmeye kalkışmaktadırlar.

Bu tümceden yola çıkarak ve bu tümceyi destekleyen başka tümceler de kurabiliriz:

İnsanlar demek ki kendilerini beğenmekte, insanlığı beğenmemektedirler ki kendilerini değil de insanlığı değiştirmeyi düşünüyorlar.

İnsanlığı beğenmeyenler önce kendilerini değiştirmelidirler; belki kendilerini değiştirdiklerinden insanlık da değişmiş olacaktır⁵

1.6. Tümce-Metin İlişkisi

Tümce metin ilişkisinde bilinmesi gereken durum şudur: Metin, onu oluşturan tümceler toplamından farklı, kendine özgü bir bütündür. Tümcelerden oluşan değil, tümcelerle gerçekleşen anlamlı bir yapıdır. Tümce, biçimsel bir dilbilgisinin temel taşı olarak kullanılabilir kuramsal bir tabandır. Metin ise dil dışı öğelerle kavranabilen bir birimdir. Yani tümce, dilbilgisinin bir birimi olarak ele alınabilirken; metin, bildirişim işlevinin göz önüne alınmasını gerektiren devingen bir süreç olarak düşünülür. Bir başka deyişle metin, hem (yazarın oluşturduğu) ürün hem de (okuyucunun okuma sırasında anlamlandırması bakımından) süreç olma özelliğini bir arada taşır. Tümce yalnız dilsel bir düzenleme içerir ve tümcenin dilsel bir amacı vardır; hâlbuki metin bağlama dönük bir düzenleme içerir (Akbayır, 2006: 15).

Metin ile ilgili her şeyi kapsadığı düşünülen metinsellik kavramı temel olarak tutarlılıkla açıklanabilir. Metnin doğruluğu (ya da anlamsal tutarlılığı) için kullanılabilir bağıntı ve tutarlılık kavramı, dilsel açıdan tümcenin dilbilgisellik ögesine benzer.

Bir tümcenin doğru ya da yanlış olması dilbilgisellik ölçüsünde değerlendirilir. Bir tümceler grubunun da metin olup olmadığı ya da metinsel özellik taşıyıp taşımadığı tutarlılık ögesine göre değerlendirilebilir. Nasıl bir tümce yalnızca sözcüklerin art arda

⁵ <http://anlambilimci.blogspot.com/2006/12/tümce.html>

gelmesi değilse, bir metinde tümcelerin art arda gelmesi değildir. Tümcedeki sözcükler arasında biçimbilimsel bağıntılar (ad- yüklem uyumu, eylemlerin kişi ve zamana göre çekimi, vb.) vardır. Benzer biçimde metin içindeki tümceler arasında da bağıntı öğeleri vardır.

Metin Beş Açıdan Tümceye Benzetilebilir:

Tümce nasıl konuşanın düşüncesini dile getirirse metinde yazarın düşüncesini dile getirir. Metnin tümü içinde yer alan tümcelerin dile getirdiğinden daha yoğun, karmaşık bir anlam taşır. Bu nedenle metni oluşturan tümcelerin tek tek anlaşılması, metnin tüm olarak anlaşılması demek değildir.

Tümce nasıl sözcüklerden oluşan bir bileşim ise, metinde bir öykü oluşturmak ve kişileri eylem içinde belirlemek için bir araya getirilmiş olayların bir bileşimidir.

Tümcenin anlamı nasıl sözcükler bağlıysa, metnin anlamı da parçaların anlamına bağlıdır. Sözelimi bir öykünün acıklı ya da mutlu bir sonla bitmesini öykünün belirli bir parçasının niteliği belirler.

Tümcenin her sözcüğünün (ya da metnin her parçasının) anlamı, bu sözcük (ya da parça) yerine tümün mantığını bozmadan geçebilecek seçeneklerin düşünülebilmesiyle ve bu seçeneklerden “başka” oluşuyla belirlenir.

Sonuç olarak, anlatı metni anlamını- tıpkı tümce gibi- dizimsel kurallar içinde ve dizisel karşıtlıkları göz önüne alarak üretir (Yüksel, 1995: 52–53).

1.7. Anlambilim ve Dilbilim Arasındaki ilişki

Anlambilim dilbilimin belirli bir disiplini olup, dilbilim içerisindeki rolü bugüne değin, gramer, fonoloji, vs. gibi gerektiği kadar ayrıntılı bir şekilde incelenmemiştir. Esasında anlambilim, insanlığın var olduğundan günümüze değin her alanda aktif bir rol oynamasına karşın bir bilimsel disiplin ve kavram olarak modern dilbilimi ile etkinliğini kazanmıştır.

F.de Saussure’un “İçerik ve İfade” arasındaki ilişkisi Chomsky’nin ortaya koyduğu “Edinim ve Kullanım” ile eşdeğerde olup gerek Saussure, gerek Chomsky ve diğer dilbilimciler temelde görüşlerini “anlambilim” üzerine dayandırmışlardır. Çünkü bildirişim kendini dilde kurar. Gerçekten de her şeyden önce dil bildirişim sağlayan bir olgudur. Deyimlerin, çözümlenerek iletilmesinde bir başka deyişle dilin izlenmesini sağlayan yapı ses birimleriyle bunların çeşitli özelliklerini sözlüksel ve dilbilgisel

birimlerini üretmesine, bunların da sözcelere dönüşerek bir durum bildirişiminin sağlanmasıyla özdeşleşen sürece, içerdiği birim ve kurallara yön veren bir düzenek niteliği taşır. Bu nedenle anlambilimin her bilimsel disiplin içerisinde rolü vardır (Vardar, Berke; 1998: 39)

1.8. Çocuğa Görelilik İlkesi

Çocuğa görelilik ilkesi ders programının hazırlanmasında veya dersin işlenmesinde öğrencinin fizyolojik ve psikolojik özelliklerinin, bireysel farklılıklarının esas alınmasıdır. Bu ilke, Gelişim ve Öğrenme Psikolojisindeki gelişmeler ve çağdaş eğitim akımlarından "Çocuktan Hareket Akımı" pedagoglarının görüşleri sonucu gelişmiştir (Aksan, 1997: 65).

Eski öğretim sisteminde konuların seçimi ve işlenişi, tamamen yetişkinlerin isteklerine göre yapılır, sınıfta da "öğretmen merkezli" bir ders işlenişi sergilenirdi.

Bu ilke esas alındığında ise, gerek konu seçim ve işlenişinde gerek okul binası, sınıftaki oturma düzeni, ders kitabı ve diğer ders malzemeleri ve dersin işlenişi sırasında "öğrenci merkezli" bir öğretim ortaya çıkmıştır.

Birçok çağdaş eğitim akımları, önerdikleri eğitim düzenlerinde öğrencinin fizyolojik ve psikolojik düzeyi ve yapısı ile, ilgi ve yetenek gibi bireysel farklılıkları esas almışlardır. Bu ilkenin en aşırı şekilde uygulandığı model ise Summer Hill okul denemesidir (Aksan, 1997: 66).

Bu ilkeye "çocuğa uygunluk" veya öğretimi "bireyselleştirme" ilkesi de denir. Çocuk bir yetişkin olarak, hatta yetişkinin küçük modeli olarak düşünülmemeli; fizyolojik ve psikolojik olarak tamamen kendine has bir birey olarak görülmelidir. Buradaki eğitim düzenlemelerinde gelişim ve öğrenme psikolojisinin sonuçlarına dikkat edilir. Bu çalışmalar içinden iki ilke çıkmıştır: öğretimde "seviyeye uygunluk" ve "öğretimin bireyselleştirilmesi" ilkeleri.

Seviyeye uygunluk ilkesi, bir yaş grubundaki öğrencilerin aynı gelişim seviyesinde bulunacakları, benzer ruhsal özellikler gösterecekleri varsayımına dayanır. Öğretimi "yıllık sınıflar sistemi" üzerine kurduğumuzda, zaten her şey bu ilkeye göre düzenlenecektir. Ders, sınıfın ortalama seviyesine göre düzenlenir. Bu seviyenin altındaki ve üstündeki öğrencilerin dersin dışında kalma tehlikesi vardır. Ayrıca bu

ilkenin mükemmel işleyebilmesi için, aynı yaş grubundaki öğrencilerin bilgi ve beceri düzeylerinin de birbirine eşit olması gerekir.

Öğretimin bireyselleştirilmesi ilkesi, aynı yaş grubunda da olsalar, her öğrencinin yeteneklerinin, zekâlarının, ilgi ve eğilimlerinin, çalışma istek ve gayretlerinin farklı olduğu varsayımına dayanır. Bütün öğrencileri eşit şekilde geliştirmeye çalışırsak, normalin altındaki ve üstündeki öğrenciler önemli zarar görecektir. Oysa öğretim organizasyonunu tek tek öğrencilerle daha iyi ilgilenebilecek, onların bireysel çalışmalarını değerlendirebilecek şekilde yapabilirsek, öğretim içten farklılaştırılmış olur ve her öğrenci kendi zekâ, yetenek, ilgi ve çalışma temposuna göre diğer öğrencileri rahatsız etmeden ilerlemiş olur.

Bu hususta Helen Parkhurst'un "Dalton Plânı", Maria Montessori'nin "Montessori Plânı" ve P. Petersen'in "Jena Plânı", geleneksel yıllık sınıflar eğitimi düzenini kaldıran ve bireysel eğitimi değişik oranlarda öne çıkartan öğretim uygulamaları olmuştur. Bu konuda ayrıntılar başka bir bölümde verilecektir (Aksan,1997: 66).

Sınıf öğretimi ile bireysel öğretimin sentezi veya başka bir deyişle yıllık sınıf yapısını bozmadan öğrencilerin yetenek, ilgi ve çalışma tempolarının değerlendirilebileceği bir sistem, dersin içten farklılaştırılması ilkesi ile mümkündür.

Çocukların büyüklerinin küçültülmüş örneği olmadığı, tersine tamamen ayrı ilgi ve yönsemeleri bulunduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Bugüne dek ünlü eğitimcilerin sürekli araştırmaları sonucu varılan gerçek bizi başka bir gerçeğe daha götürmüştür: Çocuk, çocuksu kitaplar ister. Kendi özel ilgilerine büyüklerinin çok ayrı, renkli dünyasına hitap etmeyen kitapları cansız ve kuru bulur. Onun içindir ki yepyeni bir edebiyat doğmuştur. Çocuk edebiyatı. Bugünkü anlayış çerçevesinde yazılmış çocuk kitaplarının yazılmasına ancak 19.yy da başlanmıştır. Daha doğrusu yazarlar ancak bu yüzyılda çocuk denen nesneyi öğrenmeye, özellikle onlar için kitaplar yazmaya başlamışlardır. Bu yüzyıla kadar çocuk kitapları önemsiz, isteyen herkesin yazabileceği, basit bir konu olarak düşünüle gelmişti (Aksan, 1997: 67).

Milli Eğitim Bakanlığı Basılı Eğitim Malzemeleri Hazırlama Merkezince hazırlanıp öğrencilere cevaplandırılan bir anket sonucu öğrencilerin daha çok hangi kitaplara ilgi duydukları ortaya konulmuştur. Bu sonuçlar bize kitapların çocuğa yönelik açısından hangi ölçütlere göre değerlendirileceğine dair bilgi verebilir. Bu sonuçlar şunlardır:

- a. Tür bakımından en çok hikâye kitapları sevilmiştir (%99)
- b. Şekil bakımından sırayla, çok sayfalı (%73), resimli (%50), (%60) ve büyük sayfalı (%57) kitapları seviyorlar.
- c. Konu bakımından en çok beğenilen kitaplar şunlardır:
 - c.1. Öğrenmek istedikleri konularla ilgili kitaplar (%56)
 - c.2. Kahramanlık hikayeleri (%52)
 - c.3. Peri masalları (%50)
- d. Anketteki bazı kitapları niçin beğendikleriyle ilgili soruya verilen cevaplar ise şöyle sıralanmıştır.
 - d.1. Türk gücünü anlattığı
 - d.2. Genel bilgi kazandırdığı
 - d.3. Heyecan verici olduğu
 - d.4. Ders verici olduğu
 - d.5. Meraklı olduğu için

Çocuğun dilsel beğenilerini anadilin anlatım olanaklarıyla eğitime anlayışından uzak çocuksu yayınlar ile çocuğu bir yetişkin kendince oluşturduğu doğrulara bağımlı kılmak isteyen güdümlü yayınlar; çocuklara kitap ve edebiyat adına yanlış kanıların oluşmasına, zamanla çocuğun okuma isteğinin körelmesine sonuçta, çocukla kitap arasında engeller oluşmasına yol açabilir. Bu nedenle özellikle çocuğun dil ve anlam evrenine uygun olmayan, yapay ve çocuksu bir biçimin kullanıldığı kitaplar, anadili sevgisinin ve bilincinin gelişimini engelleyici bir etken olarak görülmelidir (Sever, 2003: 10).

1.8.1. Konu

“Konu 1: bir konuşmada, yazıda, yazın yapıtlarında ele alınan durum, düşünce, olay, olgu, sorun yaşamın içinde var olan ya da düşlenen her şey 2: Üzerinde konuşulan, yazılan şey (Gögüş, 1998: 75).

Yetişkin edebiyatında seçilen konular çok çeşitli olabilir; ancak çocuk edebiyatında konu alanı çocukların gelişim evreleri göz önüne alınarak seçilmelidir. Dolayısıyla çocukların ilgi alanları ihtiyaçları yetişkinlerinkinden oldukça farklıdır.

Çocuk kitapları, çocukların bilişsel, duyuşsal ve devinişsel içerikli davranışlar edinebilecekleri kültürel bir çevre yaratır. Çocukların günlük ve gerçek yaşantılarına

uygun düşmeyen, onların kavrayış ve hayal güçlerini aşan konularda yazılan eserler, çocukların pek az ilgisini çeker; hatta bazen hiç çekmeyebilir. İyi bir çocuk kitabının konu bakımından yerli kültür değerleri yanında evrensel insanlık ve ahlak değerlerini kazandırıcı nitelikte olması da gerekir.

Çocuk edebiyatında yazarlar konuyu oluştururken sanatsal yetilerini kullanarak bir olay kurgular. Kurguladıkları olaylar çocuğun eserin çekim alanına girmesinde önemli bir etkidir. Eserlerdeki kurgulanan olaylara bir çatışmanın yaşanması kaçınılmazdır.

Çocuk edebiyatı ürünlerinde olay dizisi boyunca bir gerilim oluşturan, okurun merak duygusunu canlı tutan çatışmalar, anlatım düzeninde çeşitli biçimlerde görülebilir (Sever, 2003: 120–121).

1.8.2. Dil ve Üslup

Çocuk kitaplarının, çocuğa göre olmasını belirleyen en önemli etken dil ve üslubudur. Çocuk yazınında yer alan eserlerin dili, çocukları anadilinin söz varlığıyla tanıştırır. Anadilinin sözcük varlığını çocuklara tanıtan, dilin anlam yapısını, özelliklerini anlatım gücünü örneklendiren bir araç olarak çocuk edebiyatı ürünleri en başta gelen ürünlerdir.

Roman ve hikâye türlerinde dilimizin anlatım gücünü yansıtan ikilemelere, deyimlere bolca yer verilerek; anlatım kalıp sözler, atasözleri ve çeşitli söz kalıplarıyla güçlendirilir. Özellikle deyimlerdeki imgesel aktarımlar, güçlü benzetmeler hem Türkçenin anlatım gücünü ve inceliğini somutlaştırmakta hem de bu dili kullanan toplumun ince zekâsını, bilincini ve duyarlılığını yansıtmaktadır.

Çocuk öykü ve romanlarında sıkça atasözlerinin kullanılması, çocuklara Türk ulusunun değer yargılarını, yaşam deneyimlerini sezinletmesi bakımından önemlidir. Yazınsal nitelikli bir çocuk kitabı her şeyden önce çocuğa söz varlığını tanıtan bir araçtır. Anadilin söz varlığının ve anlatım gücünün, çocuk edebiyatının dilinde de yaşam bulmasına temel sorumluluk, öncelikle çocuk adına yaratma-yazma duyarlılığı taşıyan sanatçılara düşmektedir. Bu sorumluluğun yerine getirilmesi, yapıtların Türkçenin anlatım olanaklarını ve kurallarını sezdirenen bir araç olarak, anadili öğretim sürecinin de geleneksel anlayıştan kurtulup çeşitli yazınsal kaynaklarla gerçekleştirilmesine katkı sağlayacaktır (Sever, 2003: 158).

1.8.3. İleti (Ana fikir)

İleti yazarın okurla paylaşmak istediği asıl düşüncedir. Öğretici metinlerde yazarın savunduğu, vermek istediği düşünce biçiminde de tanımlanabilir. Edebiyat eserlerinde ise ileti denildiğinde, sanatçının okurlarında yaratmak ya da oluşturmak istediği, duygu ve düşünce ortaklığı akla gelmelidir.

Yazınsal metinlerdeki ileti kesin bir yargıya dönüştürülerek aktarılmaz. Metin dokusuna sindirilir. Örtük ileti, konuya gizli bir anlam, gizli bir öz yükler.

Çocuk adına yazma görevini üstlenenler edebiyatın ve resmin insana duyarlılık kazandıran yönünü kullanmalıdır (Özdemir, 1995: 95).

1.8.4. Karakter (Kahraman)

Bir yapıtta duygu, tutku ve düşünce yönlerinden ele alınan kişi (TDK, 1979: 453) Roman, öykü, oyun gibi bir yazınsal üründe duygu, düşünüş, davranış ve tutkuları yönünden işlenen kişi.

Yapıtta olayı sürükleyen en önemli kişiye başkişi, temel kişi veya kahraman denir. Yan kişiler anlatılanlarla dolaylı ilgisi olan kahramanlardır. Bir çocuğun okuduğu veya dinlediği eserin kahramanlarıyla kurduğu iletişim onun yepyeni arkadaşlar edinmesini sağlar. Özellikle de çocuk okuduğu kahramanlarla da ortak karakter özellikleri yakalamışsa bu durum onda güven duygusu oluşturur. Çocuk edebiyatında karakterler kapalı ve açık olarak adlandırılır. Özellikleri yüzeysel olarak tanıtılanlar kapalı karakterlerdir; roman, öykü, masal ve anlatılarda birçok özelliği ile olura tanıtılan, inandırıcı nitelikleriyle öne çıkan okurun iyi bildiği karakter ise açık karakterdir (Püsküllüoğlu, 1994: 582).

1.8.5. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Bakış açısı, anlatma esasına bağlı metinlerde vaka zincirinin meydana gelmesinin ve bu zincirin meydana gelmesinde kullanılan, mekan, zaman, şahıs kadrosu gibi unsurların kim tarafından görüldüğü, idrak edildiği ve kim tarafından kime nakledilmekte olduğu sorularına verilen cevaptan başka bir şey değildir (Aktaş: 1991: 84).

Genel olarak bakış açıları aşağıdaki şekilde değerlendirilir:
Hâkim bakış açısı ve anlatıcı,
Kahraman anlatıcının bakış açısı
Tanık bakış açısı ve anlatıcı...

Tezin Amacı:

Bu tezde, Gülten DAYIOĞLU'na ait “Fadiş ve Dört Kardeşiler” adlı hikâye kitaplarında geçen tümceler Anlambilim açısından incelenmiş ve söz konusu tümcelerin, çocukların dil gelişimine uygun olup olmadığı araştırılmıştır.

Tezin Yöntemi:

Gülten DAYIOĞLU'nun “Fadiş ve Dört Kardeşiler” adlı hikâye kitaplarının tümce anlambilim açısından incelenmesi adlı tezde, yazara ait hikâye kitaplarında tümcelerin tamamı fişlenmiş daha sonra elde edilen tümce fişleri tasnif edilerek tümce anlambilimi açısından değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları:

Bu tez çalışması, Gülten DAYIOĞLU'nun “Fadiş ve Dört Kardeşiler” adlı hikâye kitaplarıyla sınırlandırılmıştır.

Zaman Yönetimi:

Araştırma Eylül–2005/ Şubat–2007 tarihleri arasında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün öngördüğü sürede tamamlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜMCE ANLAMBİLİM

Tümce anlambilimi, anlaşmayı sağlayan tümcelerin ve sözcelerin anlam açısından incelenmesini üstlenir. Her ne kadar tek tek sözcükler (göstergeler) belli bir kavramı yerine göre, belli bir durum içindeki belli bir anlamı yansıtabilirlerse de tümce içinde bu anlam, bağlama göre değişebilir (Aksan, 1997: 139).

Anlambirimlerin tümce düzeyindeki birleşim ve işlevlerini, bir başka deyişle söz dizim olgularını, kimi durumlarda da tümceler arası ilişkileri, bunların “birbirine bağlanma, üretilme ve dönüştürülme vb. kurallarını” araştıran daldır bu (Aksan, 1997: 139).

Gerçekte, P. Guiraud’nun da dediği gibi “Tümcebilim yok, tümcebilimler vardır.” ve tümce kavramı gibi tümcebilim de, çeşitli kuramların benimsediği ölçütlere göre değişik anlayışları yansıtır. Kimi yaklaşımlarda, sözlüksel türetme ve birleştirme bile bu dalın kapsamına girer. Benimsediğimiz bakış açısı tümcebilim içinde de-sözlükbilimde olduğu gibi- bir biçimbilimle bir anlambilimi birbirinden ayırt etmemize olanak verir niteliktedir. Anlambirimler gibi sözdizimsel kuruluşlar da nedensiz göstergelerdir ve birer gösterenle gösterilen içerirler. Bunu sonucu olarak da hem gösteren, hem de gösterilen açısından ele alınabilirler. Sözdizimsel biçimbilim tümce düzeyindeki gösterenden kalkarak anlambirimler arasındaki bağıntıları, бүкүн olgularını, sözdizimsel işlev yerine getiren biçimbirimleri, vb. inceler. Tümcebilim, sözdizimsel göstergenin işlevlerini, gösterileni, göstergenin taşıyıcılık ettiği çeşitli ulamları, bağıntıları, vb. ele aldığıında ise sözdizimsel anlambilime dönüşür (Vardar, 1998: 162–163).

2.1. Tümce, Tümce Anlamı

Geleneksel dilbilgisi çalışmalarında tümceyi “Bir düşüncüyü, bir olayı eksiksiz olarak anlatan bağımsız sözcük dizisi” biçiminde tanımlama eğilimi Aristoteles’e kadar uzanır. Tümce incelemelerinde bildiri cümlesi, bağımsız tümce, temel tümce, yan tümce gibi türler ve tümcenin öğeleri konuları üzerinde uzun uzadıya durulmuştur.

Tümceyi sadece dilin bir birimi, biçimsel bir kuruluş olarak görmek, dili tümceye indirgemek eksik bir görüş inceleme yöntemi olmaktadır. Çünkü bir tümce, içinde yer aldığı metne konuşanla dinleyen (ya da yazanla okuyan) arasındaki ilişkilere, içinde bulunan duruma, iletişimde bulunan kimselerin karşılıklı olarak sahip oldukları ruhsal niteliklere ve onların niyetlerine göre değişik anlamlar yansıtır (Aksan, 1997: 139–140).

2.2. Söz Dizimi ve Tümce Anlamı

Çok eskilere uzanan dizim bilgisi çalışmalarında, öteden beri sözcüklerin tümce içinde sıralanmaları, dillerin tümce yapılarının belirlenmeleri, işlenene başlıca konuydu. Özne, tümleç ve yüklem bir dildeki sıralanışı ve adların sıfatlarla bir araya geliş biçimleri, başlıca sorun sayılırdı.

Günümüz dilbiliminde dizim bilgisi birdenbire ön plana geçmiştir. Yapısal dilbilimin uzantısı olan dönüşümlü-üretimsel dilbilim, özellikle Amerikalı dilbilimci Noam CHOMSKY'nin kuramı bunu sağlamıştır. Bu kuram bütün dünyada dil çalışmalarına yeni bir yön vermiştir (Aksan, 1997: 29–30).

Yapısal dilbilim dili bir dizge olarak kabul ettiği için dildeki sözcüklerin birbirleriyle hangi ilişkiler içinde buldukları, nasıl sıralandıkları, bir dilde kurulması olanaklı bütün tümce tiplerinin saptanması, bu yeni akımın başlıca uğraşısı olmuştur (Aksan, 1995: 30).

Dilin çeşitli dizgeleri arasında olduğu gibi, sözdizimi dizgesiyle anlam arasında da sıkı bir ilişki vardır. Tümce ya da özne anlamı, belli sözdizimi kalıpları içinde oluşturulan tümce ve sözlerle ortaya konmuş olur. Türkçede sözdiziminin bütün esnekliğine karşın özne ve nesnenin tümcedeki yeri, ancak belli koşullarla değiştirilebilir (Aksan, 1997: 162).

2.3. Eşanlamlılık

Kimi bilginler, sözcükler arasında olduğu gibi tümceler arasında da bir eşanlamlılığın söz konusu olabileceğini belirtir. Tümcede eş anlamlılık, genellikle bir sözcüğün yansıttığı kavramın başka bir yoldan, başka sözcüklerle dile getirilmesiyle kurulan başak bir tümceyle sağlanır.

Örneğin:

“Ali küçük yaşta öksüz kaldı.” tümcesi,

“Ali’nin annesi, o küçük yaşta öksüz kaldı.” tümcesiyle eş anlamlıdır. Aynı biçimde, “Ali hem öksüz hem yetimdir.” tümcesi de “Ali’nin annesi de babası da (O küçükken) ölmüştür.” ile eş anlamlıdır (Aksan, 1997:164).

2.4. Anlam Karşıtlığı

Türkçede olumsuzluk, dilin biçim özelliği nedeniyle(-mE) biçimiyle anlatılır. “Erol gelecek/ gelmeyecek.” Ancak değil ögesi ilgeç olarak;

“Saati annem değil, babam aldı.”

“Kaldığı yer otel değil, pansiyonmuş.” kullanımında da görev alır.

Tümcenin anlambilim açısından incelenmesinde anlatımsal karşıtlık olarak nitelenen tümceler de vardır. Örneğin;

“O bir kuştur, ama ötemez.” gibi bir tümce normal, anlamlı kabul edilirken,

“O bir kuştur, ama ötebilir.” böyle bir karşıtlığı dile getirir (Aksan, 1997: 165-166).

2.5. Bağımlı Biçimbirimler ve Tümce Anlamına Etkileri

Bilindiği gibi bağımlı biçimbirimler tek başlarına belli, kesin bir anlamı dile getirmeyen, ancak başka bir ögeye bağlı olarak görev gören dil birimleridir. Örneğin (-İcİ), (-CE), (-EcEk), (-mEz), (-(y)En) ekleri tek başlarına bir anlam taşımaz. Ancak burada hemen belirtilmelidir ki bu eklerin her birinin dilde bir ya da birden çok işlevi vardır ve eklendikleri öğelerin ne türden bir sözcük türü olduklarını, nasıl bir anlamı yansıttıklarını, hangi zaman, görünüş ya da kipi dile getirdiklerini onlarla birlikte ortaya koyarlar. Türkçe gibi, bağlantılı ya da eklemeli bir dilde özellikle kip, zaman, görünüş kavramlarının anlatımı doğrudan doğruya sözcük türü niteliğindeki biçimbirimlerle sağlandığı için bunlar Türkçede daha önem taşır (Aksan, 1997: 166).

2.6. Türkçenin Tümce Anlambilimi Açısından Özellikleri Türkçenin Tümce Anlambilimini etkileyen alt başlıklar aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

2.6.1. Türkçenin Tümce Anlambilimini Etkileyen Başlıca Sözdizimi Özellikleri

Türkçenin tümce anlambilimini etkileyen birtakım belirgin sözdizimi özellikleri, nitelikleri vardır. Bu nitelikler şöyle sıralanabilir:

1. Sözdiziminin eksikliği,
2. Bileşik tümcelerin kuruluş özelliği, adlaştırma, ön adlaştırma, belirteçleştirme,
3. İkilemelerin kullanılması,
4. Kişi adlarının seyrek kullanılması,
5. Ön adların kullanılış özellikleri,
6. (-Dir) koşacının tümce anlamına etkisi,

Türkçenin tümce anlambiliminde zaman belirleme, kip oluşturma, koşula bağlama, anlamı daraltma gibi çeşitli anlatım yollarında biçim öğeleri çok önemli rol oynamaktadır.

Türkçenin bağlantılı bir dil oluşu, biçim öğelerine biçimbilimsel- anlambilimsel bir nitelik kazandırmakta, böyle tanımlanabilecek işlevler yüklemektedir (Aksan, 1997: 169- 170).

2.6.2. Türkçede Sözdiziminin Esnekliği

Türkçede bir tümce içinde yer alan öğelerin kolaylıkla yer değiştirerek kabul edilebilir yeni tümceler oluşturabilmesi, bir başka deyişle sözdiziminin esnekliği, oynaklığı konusu üzerinde birçok araştırmacılarla incelenen bir konudur. Bu konuya anlam açısından eğilecek olmakla birlikte, bu esnekliği göstermek üzere, çeşitli bir eylemle kurulmuş üç ve dört ögeli bir tümcenin değişik biçimleri aşağıdaki örneklerde mevcuttur.

- A
1. Köylü ağacı kesti,
 2. Ağacı köylü kesti
 3. Kesti ağacı köylü.
- B
1. Ahmet topu Ali'ye attı.
 2. Ahmet topu attı Erol'a
 3. Hasan Erol'a topu attı.

4. Attı Hasan Erol'a topu.
5. Attı Erol'a topu Hasan
6. Attı topu Erol'a Hasan
7. Erol'a topu Hasan attı.
8. Erol'a attı topu Hasan.
9. Erol'a Hasan topu attı.
10. Topu Hasan Erol'a attı.
11. Topu Erol'a Hasan attı.
12. Topu attı Hasan Erol'a.

Öğelerin sayısı arttıkça farklı kuruluşların sayısı da artan bu gibi tümceler –derin yapıları farklı da olsa- Türkçede bir tümcenin kabul edilebilir ne kadar değişik tümcelere dönüştürülebileceğini göstermektedir.

Burada hemen belirtilmelidir ki, tümceleri sesleterek bürün adı verilen ses özelliklerini meydana çıkaracak olursak, özellikle vurgu yerlerini değiştirerek ilk örneğin ilk tümcesinden üç ayrı anlam dile getirilebilir.

- C
- a. köyLÜ ağacı kesti (kesen köylüdür, başkası değil).
 - b. Köylü ağaCI kesti (başka bir nesneyi değil).
 - c. Köylü ağacı kesTİ (Başka bir şey yapmadı, kesti).

Bu örnekte sözcüklerin yerleri değiştirilmeden, odaklama adı verilen yeni bilgi aktarma işlevini gerçekleştiren öğeyi belirginleştirmiş oluyoruz. Burada, aynı zamanda görevsel sesbilim kavramlarının, anlamın kesinleşmesinde ne denli önemli rol oynadığı da ortaya çıkmaktadır (Aksan, 1997: 170- 171).

2.6.3. Hikâyelerindeki Birleşik Tümceler Kuruluş Özelliği, Adlaştırma, Ön Adlaştırma, Belirteçleştirme

Türkçenin anlambilim açısından da önemli olan bir sözdizimi özelliği, bileşik tümcelerde ve girişik tümcelerde kendini göstermektedir. Hint- Avrupa dillerinde görülen tersine, genel olarak yan tümceler ana, temel cümlelere ilgi adlarıyla değil, ortaç ve ulaçlarla bağlanmakta, böylelikle daha kısa yoldan, daha kıvrak bir anlatım sağlanmaktadır. Bu durum bir örnekle açıklanacak olursa

“Bayram tatilinin üç gün uzamasından yararlanarak çocukları alıp köyde oturan teyzeme gidince şehir yaşamının ne kadar bunaltıcı olduğunu anladım.”

Görüldüğü gibi, burada temel tümcenin yanında, ona bağlanan altı ayrı yargı ve yan tümce bulunmaktadır.

1. Ben anladım (temel tümce),
2. Şehir yaşamı bunaltıcıdır,
3. Bayram tatili üç gün uzadı,
4. Ben bundan yararlandım,
5. Ben çocukları aldım,
6. Ben teyzeme gittim,
7. Teyzem köyde oturuyor.

Bu kuruluşta herhangi bir ilgi adılı ya da bir bağlaç kullanılmasına gereksinme duyulmadan temel tümce içinde yan tümceler yerleştirilmiş, üretken dönüşümlü dilbilgisindeki yerleştirme gerçekleştirilmiştir. Burada aynı kurama göre adlaştırma, sıfatlaştırma ve belirteçleştirme işlemleri yapılmıştır. Derin yapıda yer alan yargılar yüzeysel yapıya dönüştürüldüğünde ortaya çıkan bu işlemler şöyle de gösterilebilir.

Adlaştırma: Bayram tatilinin üç gün uzaması
Şehir yaşamının ne kadar bunaltıcı olduk-u

Ön adlaştırma: Köyde oturan teyzem

Belirteçleştirme: (Bayram tatilinin üç gün uzamasından) yararlanarak
Çocukları alıp
Teyzeme gidince

Bu tümcedeki yargılardan herhangi birinin Hint- Avrupa dillerindeki anlatılış biçimini ele alacak olursak bu diller de bir ilgi adılından yararlandığını görürüz (Aksan, 1997: 173).

2.6.4. İkilemelerin Kullanılması

İkilemeler yalnızca ad, ön ad, belirteç, çekimli ve çekimsiz eylem gibi değişik sözcük türleriyle sınırlı kalmamakta, tümcenin özne, nesne, yüklem öğelerini de oluşturabilmektedir.

İkilemelerin bir kavramı pekiştirme, güçlendirmedeki etkileri bir yana bırakılsa bile, tümce anlambilimi açısından ele alındıklarında tümceye önemli bir anlatım gücü ve etkinlik kazandırdıkları yadsınmaz (Aksan, 1997: 175).

- 1 a) Birçok sokak gezip ev aradım.

- b) Sokak Sokak gezip ev aradım.
- 2a) Olanları anlatırken sürekli ağlıyordu.
- b) Olanları ağlaya ağlaya anlatıyordu.
- 3a) Düğüne gidiyorum diye bir sürü takı takmış.
- b) Düğüne gidiyorum diye takıp takıştırmış.

2.6.5. Kişi Adıllarının Kullanılışı

Anlatımda kısalığı sağlayan etkenlerden biri, kişi adlarıyla ilgilidir. Hint-Avrupa dillerindeki durumun tersine, Türkiye Türkçesinde kişi adlarının seyrek kullanıldığı, onların işlevinin genellikle kişi eklerince yüklenildiği görülür (Aksan, 1997: 177).

2.6.6. Ön Adların Kullanılış Özellikleri

Türkçede ön adların kullanılışları sözdizimi, sözcük sıralanması açısından önemli özellikler gösterir. Örneğin ön adların her zaman, niteledikleri, belirledikleri addan önce gelişi bunlardan biridir. (kırmızı kalem, bu ev, yetmiş kişi, hangi para? gibi örnekler).

Türkçede aynı adı niteleyen birçok ön ad ve ön ad öbeği rahatlıkla ve bir bağlaca gerek olmaksızın art arda getirilerek etkileyici bir anlatım sağlanabilmektedir; bu sıralanış ön ad türlerinin birçoğu için geçerlidir.

1. Geniş, ferah, sakin, güzel manzaralı bir ev...
2. O iyi huylu, sessiz, çalışkan, yakışıklı delikanlı...
3. Şu utanmaz arlanmaz, Allah'tan korkmaz, şarlatan adam gibi...
4. Nitelenen, belirlenen ad eğer bir tamlama biçimindeyse ön ad ya da ön adlarda biri bu öbeğin, tamlamanın arasına giremez;
 - 4a. Bahçeden topladığım simsiyah, körpe bostan patlıcanları...
 - 4b. Bahçeden topladığım simsiyah, bostan körpe patlıcanları...
 - 5a. Yıkılan eski demir köprü...
 - 5b. Yıkılan demir eski köprü gibi...

Bir başka özellik de ön adların tümce içinde ad ya da belirteç olarak kullanılabilmesidir;

6. Tok, acın halinden anlamaz.
7. Güzeller kendilerinden emin oluyor.
8. Çok tatlı konuşuyor gibi (Aksan,1997: 178–179).

2.6.7. [-Dİr] Koşacanın Tümce Anlamına Etkisi

Türkçedeki ad tümcelerini kuran, kimi bileşik zamanların anlatımında görev alan [-Dİr] koşacanın (copula) kullanılışı ve kimi tümcelerin bu biçimbirim olmadan kurulması, sözdizimi açısından olduğu kadar tümce anlambilimi bakımından da dilin önemli bir özelliğini oluşturur. “Pek çok dilde ayrı bir eylem olarak görülen anlatım, Türkçede ekeylem adı verilen ve şimdiki zaman / geniş zaman [-im, -sIn, -Dİr, -Iz, -sInIz, -DİrLEr] biçimindeki eklerle çekilen bir eylem niteliğindedir. Biz burada yalnızca, (-Dİr) koşacıyla kurulan tümcelerin anlam özellikleri, amaç ve biçim açısından farklılıkları üzerinde durduktan sonra “değil” sözcüğüyle yapılan olumsuzuna değineceğiz. Önce, aşağıda, ayrı başlıklar altında verdiğimiz tümceleri gözden geçirelim (Aksan, 1997: 179).

a. Bir gerçeği, bir durumu belirleme, saptama açıklama:

1. Güney Kore’nin başkenti Seul’dur.
2. Kötü beslenme, çeşitli hastalıkların nedenidir.
3. İnsanlığın en büyük düşmanlarından biri uyuşturucudur.

Bu ad tümcelerindeki koşaç, günlük konuşmalarımızda, kişisel yorumlarımızda çoğu kez kaldırılarak şöyle tümceler kurulmaktadır.

4. Bu ceket sana çok küçük.
5. Damat çok genç ama açık göz gibi.

Buna karşılık resmi açıklamalarda [-Dİr] in yer aldığı görülür:

6. Ek trenin hareket saati 14.00’tür.
7. Askeri okullarda kayıtlara 10 Eylül’de başlanacaktır.
8. Dilekçenizde belirttiğiniz isteğiniz. Bakanlığımızca uygun görülmemiştir.

Bu örneklerden 7.ve 8.de [-Dİr] in gelecek zaman ve görülmeyen geçmiş zaman çekimlerine eklendiği görülmektedir.

b. Tahmin yürütme, olasılık belirleme:

1. Annem evdedir; onu bir yoklayayım.
2. Parayı çalan, köşke girip çıkan biridir.

3. Ahmet fakülteye geliyordur; biraz daha bekleyin.
4. Sonunda oda kabul edecektir.
5. Çocuk uyumuştur; kapıyı yavaş çal.
6. İstanbul'a varmışlardır; şimdi sizi ararlar.
7. Burada aramayın, evde unutmuşsunuzdur.

[-DIr] Bu tümcelerden 3. de eylemin şimdiki zaman, 4. de gelecek zaman. 5. 6. ve 7. de görülmeyen geçmiş zaman çekimlerine eklenmekte, sanırım, umarım, mutlaka, muhakkak bana kalırsa, bence, bana öyle geliyor ki... gibi anlamı pekiştirici öğeler kullanılmaksızın tahmin yürütme, kişisel yorum ve olasılık belirtme anlamını tümceye katmaktadır.

- c. Geçmişteki, sürekli gerçekleşen bir olayı saptama, bir durumu belirleme:
- ç. Gereklilik anlamını pekiştirme:
- d. Geçmişte yapılmış olması gereken bir işi belirtme, bir beklentiyi, umudu dile getirme (Aksan, 1997: 181).

2.7. Türkçede Çekim Eklerinin Tümceye Kattıkları Anlam Açısından Nitelikleri

Bağlantılı dillerin tipik bir örneği olan ve hiç değişmeyen bir ad ya da eylem köküne değişik biçimbirimlerin eklenmesiyle her türlü türetme ve çekim işlemlerini gerçekleştiren Türkçede tümce anlambilimi açısından çekim eklerinin önemli işlevleri yerine getirdiği görülür. Belli bir zaman dile getiren bir çekim eki, aşağıdaki örneklerde olduğu gibi, değişik zamanların, kiplerin anlatımını da üstlenmekte, görünüş açısından ilginç nitelikler sergilemektedir. Biz bu bakımdan, önce bu çekim biçimbirimlerinin anlam açısından özelliklerine değinmek istiyoruz. Önce, bildirme kiplerini (indicative) ele alacağız (Aksan, 1997: 183).

2.7.1. Bildirme Kipleri

a. [-(İ)yor] Şimdiki Zaman (present) Biçimbirimi

- 1). Temel işlev: Eylemin, işin, oluşun, içinde bulunan zamanda geçtiğini bildirir:
 1. Şimdi kahve içiyorum, çayı sonra verirsin.
 2. Nereden geliyoruz?

2). Gelecek zaman anlatımı (future):

1. Dayım altı ay sonra dönüyor.
2. Haziranda Okulu bitiriyorum.

3). Geniş zaman anlatımı (dorist):

1. Uçaktan inince insanın başı dönüyor.
2. Bu hatayı hep yapıyorsun, sıkıntısını biz çekiyoruz.
3. Yazları tatile çıkıyoruz, evi özlüyoruz.
4. Borcu ödüyorum da faizi bana zor geliyor (Aksan,1997:183).

Örnekte hep sözcüğü, geniş zaman anlatımında etkili olmuş olmalıdır. Aynı şeyi yazları için de söyleyebiliriz. Ancak, bunlar kaldırılrsa da aynı anlam yansıtılmaktadır.

4 a). Geçmişin Anlatımı, Masal Anlatımı

1. Düğüne hazırlanıyorlar, gelin hastalanmasın mı?

5). Buyrum Bildirme Anlatımı (imperative):

1. Dosyayı yarın teslim ediyorsun, anlaşıldı mı? (Aksan, 1997: 184).

b. [-mEktE] (-Dİr) ile Bir Başka Şimdiki Zaman Anlatımı

Türkçede, içinde bulunan zamanda geçen olayların anlatımı “[-(I)yor]”un yanı sıra bir başka yoldan da gerçekleştirilir: [-mEk] eylemligini üzerine [-DE] bulunma durumu biçimbirimi ve ekeylem ekleri eklenerek yeni bir anlatım yolundan yararlanılır. Önce, örnekler üzerinde duralım:

1. Olaya gösterilen tepkiler genişlemektedir.
2. Bu ödülü verirken büyük bir mutluluk duymaktayım.
3. Haber, Anadolu Ajansı’nca bildirmektedir.

Konuyu incelediğimiz bu son paragrafta ve kitabımızın pek çok yerinde, dikkat edilecek olursa biz de bu anlatım biçiminde yararlanıyoruz. Bu nedenle bu tür şimdiki zaman anlatımının (-(I)yor)a oranla daha “kitabi”, daha resmi nitelikli olduğu söylenebilir. Halk dilinde bu tür anlatım biçiminin pek az kullanılmakta olması da bu saptamamızı destekler niteliktedir, sanıyoruz (Aksan, 1997: 184- 185).

c. [-Dİ]Görülen (belirli) Geçmiş Zaman (past definite) Biçimbirimi

1. Temel İşlev: Gerçekleşmesine Çoğunlukla tanık olunan eylemin, işin, içinde bulunulan zamandan önce olduğunu belirtir; kesinlik taşır.” (Aksan, 1997: 185).

ç. [- mİş] Görülmeyen (belirsiz) Geçmiş Zaman Biçimbirimi

1. Temel işlev: Konuşan kişinin tanık olmadığı, ancak, gerçekleşmiş olduğunu aktardığı bir eylemi anlatır:

a. Bankadan para çekmiş, bonoya yatırmış.

2. İnsan farkına varmadığı, özellikle kendisine ait olayların anlatımında kullanılır.

3. Seyrek olarak, tanık olunan, insanın başından geçen olayların anlatımında kullanılır.

a. Savaş zamanı sıkıntının her türlüünü görmüşüz; bunlar bir şey mi?

4. [-Dir] koşacıyla, resmi anlatımlarda olayları kesinlikle bildirmede ve resmi olmayan anlatımlarda olasılık belirtmede kullanılır:

a. Yasa yürürlüğe girmiştir (Aksan, 1997: 186).

d. [-EcEk] Gelecek Zaman (future) Biçimbirimi

1. Temel İşlev: Eylemin, işin, içinde bulunulan zamandan sonra gerçekleşeceğini belirtir.

a. Haftaya Giresun’ a gidecek.

2. Buyrum Anlatımı:

a. Bu işi bugün bitireceksiniz.

3. Olasılık Anlatımı:

a. Bunu yapan Ali olacak (Aksan, 1997: 188).

e. [-(D)r] Geniş Zaman (aorist) Biçimbirimi

1). Temel işlev: Bir eylemin her zaman gerçekleştiğini, bir işin, oluşan sürekli olarak yenilendiğini anlatır:

- a. Babam erken kalkar, biraz jimnastik yapar.
- 2). Geçmişin Anlatılışı: İçinde bulunulan zamandan önce geçmiş bir olayı anlatırken, masallarda, tarih kitaplarında aynı biçimbiriminden yararlanılır.
 - a. Polis hırsızları yakalar, karakola götürür.
- 3). Buyrum Anlatımı: Konuşan kişinin bir buyruğunu dile getirmesi için de kullanılır; daha ılımlı bir buyrum olarak görülebilir:
 - a. Projeyi yarın bitirir, getirirsin.” (Aksan, 1997: 189).

2.7.2. İsteme Kipleri

a. [-sE] Dilek- Koşul (desiderative) Kipi Biçimbirimi

Bu biçimbirim Türkiye Türkçesinde başlıca dilek ve koşul olmak üzere iki anlatımı içerir.

1. Dilek Anlatımı:

a. Tek bir önerme içeren ve bir bakıma eksilteli sayılabilecek olan anlatım biçimine şu örnekleri gösterebiliriz:

1. Ah bir bahar gelse!

2. Şurada biraz dinlensek!

b. Birden çok önerme içeren kullanışı da vardır:

1. Evi satsalar da ellerine biraz para geçse.

2. İşleri rast gitse de doktoru bulabilseler.

2. Koşul Anlatımı:

[-sE] biçimbirimi genellikle birden çok önermeyi bir koşulla birbirine bağlar.

İlk önermeye bağlanan ikinci önerme olumlu ya da olumsuz yorumu (comment) içerir. Metin dilbiliminde İsenberg’ in (1968) saptadığı neden- sonuç ilişkisine yaklaşan bir anlatım biçimini sergiler:

1. Sınava girerse, kazanacağı muhakkak.

2. Birkaç gün dinlense, iyileşecek (Aksan, 1997: 190–191).

b. [-E] İstek kipi (optative) Biçimbirimi

1). Temel işlev: Bir isteğin dile getirilmesini sağlayan eylem çekimini gerçekleştirir.

1. Geç oldu; ben eve gideyim.
2. Kurban olayım, onlarla kavga etme!
- 2). Buyram Anlatımı:
 1. Hizaya girelim!
 2. Yere yatalım, savunmaya gececeğiz! (Aksan, 1997: 191).

c. [-mEII) Gereklik Kipi (Necessitative) Biçimbirimi

- 1). Temel İşlev: Eylemin anlattığı işin, oluşun gerekli bulunduğunu dile getirir:
 1. O çocuk başarmak için daha çok çalışmalı.
 2. Bu işin sonucunun ne olacağını bilmeliyim. (Aksan, 1997: 191).

. Buyrum Kipi Biçimbirimlerinin Değışik İşlevleri, Tümce Anlamına Katkıları

1). Temel İşlev: Bilindiğı gibi buyrum kipi (İmperative) her dilde bir eylemin, bir işin gerçekleştirilmesini emir yoluyla isteme anlatır. Bugünkü Türkiye Türkçesindeki:

1. O kitabı yerden kaldır (-m,-nız)
2. Akşama dönsün (ler)
- 2). İstenmedik, onaylanmayan bir işi belirleme:

1. Sen bana yalan söyle, dediğimi yapma, sonra da gelip af dile; ben buna yokum.

3). Dilek Bildirme:

Buyrum kipi, bir buyrum değil de bir dilek bildiren anlatımlarda da kullanılmaktadır. Allah razı olsun, kolay gelsin, Allah mesut etsin gibi kalıp sözler dışında, genellikle istemek eylemiyle kurulmuş bileşik tümcelerde o anlam görülür.

1. İki, sigara içmesin, sağığına dikkat etsin, istiyorum.
2. Yazları bize gelsinler istedim
- 4). Öteki kullanımları

a). Değışik eylemlerin buyrum kipinin 3. kişisi şu kullanımlarda bir işin olmasını bekleme, kabullenme, olmasında sakınca görmeme anlatılır:

1. Yaz gelsin, Ada'ya gideriz.
2. Hele bir tatilden dönsünler, durumu kendilerine söyleriz.

b). Olmak eyleminin 3. tekil kişisi de kalıplaşmış bir biçimde aynı anlamı verir:

1. Olsun, ben yine şansımı denerim.
2. Olsun, ilaca devam etmesi gerekir (Aksan, 1997: 194).

2.8. Eylemlerde Bileşik Zaman Oluşturan Biçimbirimler

Geleneksel dilbilgisinde bileşik zaman (compound tense) olarak adlandırılan ve hikâye, rivayet, koşul gibi türleri bulunan eylem çekimlerinde Türkçenin bir özelliği ortaya çıkar: Bu zamanlar birçok dildeki gibi, ayrı ayrı yardımcı eylemlerin de yardımıyla değil, çekim eklerinin bir araya gelerek kaynaştığı [-(-I)yor + -DI], [-EcEk + -DI], [(I)r +-mIş]...gibi bileşik biçimbirimlerin yanı sıra ekeylemin [-DIr] biçimbirimiyle oluşmuş [-(-I)yor +DIr] gibi kalıplaşmış biçimbirimlerle de anlatılır. Bu ek kalıplaşmasıyla zaman, kip ve görünüş açısından önemli anlam özellikleri, ayrımları dile getirilir (Aksan, 1997: 195).

2.8.1. Hikâye Bileşik Zamanı [-Dİ] ile Bileşen Biçimbirimler

a. [-(-I)yor +-DI] Süreklilik Gösteren Geçmiş (imperfective) Biçimbirimi:

Dilbilimcilerin görünüş (aspect) bakımından üzerinde çok durdukları bu bileşik zaman, Türkçede, geçmişte süreklilik gösteren bir eylemi, bir işi, şimdiki zamanla görülen geçmiş zaman bildiren biçim birimlerinin bileşmesiyle dile getirilir; temel işlevi budur:

1. Erenköy’de oturuyordu; şimdi nerelerde, bilmiyorum.
2. İmparatorluk birçok ülkede savaşıyordu.

b. [-EcEk +-DI] Gelecek Zamanın Hikâyesi Biçimbirimi

Temel işlevi, geçmişte geçen, ileriye dönük bir tasarlamayı anlatmaktadır:

1. Doktora yapmaya Fransa’ya gidecekti.
2. Tatile çıkmayacaklardı

c. [-mİş + -DI] Görülmeyen Geçmiş Zamanın Hikâyesi Biçimbirimi

Bu biçimbiriminin bulunduğu eylem çekiminde [-mİş]'in görülmeyen geçmiş zamanı anlatımında, yalın zamandaki işlevi yitirmekte, yapılan eylemin, gerçekleşen işe konuşucunun tanık olduğu anlamı çıkarılmaktadır:

1. Amerika'da çok para kazanmıştı.
2. Tatilden yeni dönmüşlerdi.

ç. [-(I)r + -DI] Geniş Zamanın Hikâyesi Biçimbirimi

1. Temel işlev olarak, sürekli gerçekleşen bir eylemin anlatılışında görev alır. [-(I)yor + -DI] bileşik biçimbirimiyle eşanlamlılık daha belirgindir:

- 1a). Yazları Çeşme'ye giderlerdi.
- b) Yazları Çeşme'ye gidiyorlardı.

2. Birden çok önerme içeren tümcelerde, eskiden sürekli gerçekleşen bir olayın anlatılışında ve gerçekleşmesi istenen, ancak gerçekleşmeyen bir olayın belirtilmesinde bu biçimbirimlerden yararlanır:

- 3 a). Çocuğu bize bırakırlardı, bakardık.
- b) Çocuğu bize bırakırlardı, bakardık (bırakmadılar).

Bu örnekte görüldüğü gibi 2b ve 3b tümcesinde eylemin yerine getirilmediği durumlarda da bir isteğin belirtilmesi için aynı ekten yararlanılıyor (Aksan, 1997: 196).

2.9. Ulaç Biçimbirimleri ve Tümce Anlamı

a. Anlam Açısından [-(Y)Ip] Ulacıyla Kurulan Tümceler

Türkçenin ilk ürünlerinden beri geniş bir kullanım alanı bulunan bu biçimbirimler bugün de yaygın biçimde, değişik eylemlerle tümceler oluşturmaktadır. Şimdi, önce birkaç tümce üzerinde duralım:

1. Dalı indirip elmayı kopardı.
2. Yarın yine toplanıp konuyu sonuçlandıracaklar.
3. Resme bakıp bakıp ağladı.
4. Gidip gelip Ayşe'yi soruyorlar.
5. Fıkrayı anlattım; gülüp durdu.

6. Görüp göreceği rahmet budur.

Yukarıdaki tümcelerde görüldüğü gibi bu ulaç eki

a). İki eylemi, önermeyi birbirine bağladığı gibi (burada ulama işlevini yadsıyamayız.) anlam açısından iki eylemin birbirini izleyerek birbirini bütünlemesini de sağlamaktadır.

b). 3. ve 4. örneklerde aynı ulacın yinelemesiyle sık ve sürekli yapılan bir işin dile getirildiği 5. tümcede ise süreklilik anlamının sürerlik görünüşünü (durative aspect) sağlayan durmak eylemiyle yansıtıldığı görülmektedir (Aksan, 1997: 198).

b. [-(Y)Erek] Biçimbirimi

Yan tümceyi temel tümceye, iki önermeyi birbirine bağlayan bu biçimbirim aynı zamanda belirteç göreviyle üretken dönüşümlü dilbilimdeki belirteçleştirmeyi (adverbialization) sağlar. Önce, bağlama işlevi üzerinde duralım:

1. Bağlama: İki ayrı eylem, genellikle eşzamanlı olarak birbirine bağlanır:

2. Belirteçleştirme: Yan tümceyi temel tümcenin, ilk önermeyi ikinci önermenin belirteci durumuna getiren yaygın kullanımları vardır (Aksan, 1997: 200).

c. [-(Y)E] Ulaç Biçimbirimi

Bugün Türkiye Türkçesinde tek başına kullanılmayan, çoğu zaman yinelenen eyleme, kimi zaman da ayrı eylemlere eklenen bu biçimbirim genellikle süreklilik anlamını yansıtır:

1. Dolaşa dolaşa yoruldum.

2. Çalmaya çalmaya piyano çalmayı unuttum (Aksan, 1997: 202).

ç. [-(Y)İnce] Ulaç Biçimbirimi

Bu biçimbirimle oluşturulan ulaçlar genellikle, yüklemi belli bir zamana bağlayarak onun kendi anlattıkları eylemden sonra gerçekleştiğini, ya da gerçekleşebileceğini dile getirir:

1. Soğuklar başlayınca yakıtı düşünüyorlar.

2. Bahar gelip çiçekler buraları şenlenir (Aksan, 1997: 202).

d. [-(Y)Ken] Ulaç Biçimbirimi

Değişik zamanları çekilen eylemlere ve adlara eklenen bu biçimbirim temel işlev olarak genellikle zaman ve bazı kullanımlarda da durum belirtir; önermeler arasındaki bağlantıyı sağlarken Türkçede, önceden değindiğimiz belirteçleştirme işlemini ortaya koyar:

1. Kadın ütü yaparken gömleği yakmış.
2. Vazo tam düşecekken yakaladım (Aksan, 1997: 203).

2.10. [-mI] Biçimbiriminin Tümceye Kattığı Anlamlar

1). Temel İşlev: Bilindiği gibi, [mi] biçimbiriminin temel işlevi soru tümcelerini kurmaktadır:

1. İşi becerebilecek mi?
2. Toplantıya geliyor musunuz?

2). Genellikle, onaylanması istenen olumsuz bir yargının vurgulanarak belirtilmesi amacını yansıtan şu tür tümceler vardır.

3). Genellikle, geniş zaman çekiminin yinelenmesiyle, oldukça güçlü bir olasılık belirlemede kullanılır:

4). Ad tümcelerinde, vurgulanması istenen kavramın yinelenerek güçlendirilmesine aynı biçimbirimden yararlanılır:

5). Beklemedik Olay Bildirme: Biçimbirimin tümceye kattığı bir başka anlam, beklenmedik bir olayın bildirilmesidir. Bu durumda da soru sorma amacı yitirilir; gerçekleşen olay vurgulanarak anlatılır:

6). Zamanı, içinde bulunulan durumu belirginleştirerek anlatım (Aksan, 1997: 204- 205).

2.11. Türkçede Devrik Tümce ve Anlam

Özellikle, konuşulan dilde sık kullanılan, yazılan dilde ise ancak bazı yazarlarda ve kimi durumlarda rastlanan devrik tümce, dilin söz dizimi düzeninin dışına taşarak anlam bakımından ilgi çekici görünümlerin belirmesine neden olur. Hem öne alınan öğeyi, hem de içinde bulunduğu tümceyi anlamca daha etkili, güçlü bir duruma getiren

bu yapıda, konuşma sırasında önem verilen kavram (yüklem ya da başka bir tümce ögesi) vurgulanmaktadır. Göstergenin tek heceli olduğu durumlarda bu tek hece, birden çok heceliyse bir hece, belirgin bir biçimde, vurgulu söylenmektedir. Türkçenin sözdiziminin esnekliğinden de yararlanan bu yapının çeşitlerinden birkaç örnek üzerinde duralım:

1. bıKTİM senin bu huyundan!
2. geTİR bana parayı!
3. ÖP babanın elini.

Atasözleri ve deyimlerde de rastlanan devrik tümceler, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, daha önce değindiğimiz konu-yorum (topiccomment) ilişkisi açısından da ilgiyi çeker.

Genellikle konuşulan dilde kullanılan devrik tümcelerde ise yorum önce alınmakta, böylece, yeni bir bilgi aktaran ve iletişimde ağırlık taşıyan öge, kavram daha belirgin bir duruma getirilmektedir:

BıKTİM senin huyundan gibi (Aksan, 1997: 206–207).

2.12. Türkçe Tümcelerde Değişik Anlatım Kalıplarıyla Belli Anlamların Dile Getirilmesi

Türkçe çalışmalarında bugüne kadar üzerinde en az durulan konulardan biri, tümcelerin anlamı pekiştirme, sınırlama, daraltma... gibi çeşitli amaçlarla oluşturulan anlatım biçimleri, değişik eğilimleri dile getirme yollarıdır. Biz bu bölümde, dilde ince anlatım ayrımlarını inceliklerini gösteren bu yollar üzerinde duracağız. Bir önceki bölümde incelediğimiz çekim biçim birimlerinin yine önemli rol oynadıkları bu bölümde, önce sınırlama anlatımları üzerinde duracağız.

2.12.1. Kesin Sınırlama Anlatımı

Türkiye Türkçesinde bir eylemin gerçekleşmesine, bir eylemin yapılmasına bir üst sınır getirerek olasılıkları kesinlikle sıralayan anlatım biçimleri vardır. Bunlardan biri, dilekçe-koşul kipinin (desiderative) yinelemeli kullanılmasıyla sağlanır. Örneğin bir kişinin bir başkasına ziyaret etme olanağının belli bir sınırı olduğunu belirtmek üzere şöyle bir tümcenin kullanıldığı görülmektedir:

- 1). Ona uğrasan uğrasan haftada bir uğrarsın.
- 2). Ona çok çok haftada iki uğrarsın.
- 3). Kesin sınırlama anlatımının bir başka yolu da buyrum kipinin (imperative) yinelemeli çekimiyle (3. kişi) ve [-DE] bağlacıyla gerçekleşir:

1. Gelsin gelsin de ayda bir gelsin.

- 4). Kesin sınırlama anlatımının bir türü de bir diğer biçme sırasında, önceden söylenen sayıdan sonra üst sınırı belirlemek için bilemedin(iz) çekimli eyleminin kullanılmasıyla gerçekleşir.

1. Bu kumaşı beş yüz bin, bilemedin(iz) altı yüz bin liraya alabilirsin(iz).

- 5). Daha çok, bir üst sınır belirlemek için kullanılan

1. Olup olacağı 5 milyon lira kazanmış, gibi kuruluşlar da yukarıdaki anlatıma yakındır (Aksan, 1997: 208).

2.12.2. Zaman Açısından Sınırlama Anlatımı

Türkiye Türkçesinde zaman açısından sınırlama bildiren değişik anlatım biçimleri, tümce kuruluşları vardır.

- 1). Bir olayın çok yakında gerçekleşeceği konusunda güçlü olasılığı ortaya koyan bir anlatım biçimi, bir eylemin görülen geçmiş zamanı ile gelecek zamanını 3. tekil kişinin birlikte kullanılmasıyla sağlanır.

1. Paltonun düğmesi koptu kopacak.

2. Evde kömür bitti bitecek gibi.

- 2). Türkçe de iki olayın arada süre kalmadan art arda gerçekleştiğini dile getiren anlatım biçimleri vardır.

- a). Aynı eylemin geniş zaman 3. kişinin bir olumlu [-İr], bir olumsuz [-mEz] çekiminin arka arkaya getirilmesi yoluyla anlatım:

1. Ankara'ya varır varmaz annemi aradım.

- b) Aynı eylemin görülen geçmiş zamanının bir olumlu, bir olumsuz çekimiyle birlikte ne ögesinin (kimi zaman sıfat, kimi zaman adıl ya da belirteç olur) kullanılması yoluyla anlatım:

1. Salona girdi; ne oturdu, ne oturmadı, çıkıp gitti.

- c). Gibi ilgeciyle anlatım

1. Çocuğu aldığı gibi götürdü.

3). Zaman açısından sınırlama anlatımı kimi deyimlerde de gerçekleştirilmektedir. Örneğin şunun şurasında, bir olayın meydana gelmesi için çok az zaman kaldığını belirtmek için kullanılmakta. Bu anlatımda genellikle, içinde bulunulan koşulların iyimser bir biçimde değerlendirildiği sezilmektedir.

Şunun şurasında on gün kalmış, dişini sıkıverir.

Şunun şurasında bahara ne kaldı ki...gibi (Aksan, 1997: 210–211).

2.12.3. Çifte Olumsuzluk Ögesiyle Anlamı Daraltma

Türkçe de olumsuzluk anlatan ve çok yaygın bir kullanım alanı olan değil ile kurulmuş tümcelerin dile geniş anlatım olanakları kazandırdığı biliniyor. Olumsuzluk bildiren bu gibi tümceler üzerinde Tura ve Erguvanlının derinliğine incelemelerle ortaya koydukları ve söz dizimi açısından aydınlatıcı nitelikteki saptamaları vardır.

Biz burada değil ile birlikte olmak eyleminin olumsuz çekimi ve yok ile kurulmuş bir tümce tipine anlam açısından dikkati çekmek istiyoruz (Aksan, 1997: 212).

1.a) Bize mektupla başvuranlarda oldu.

b) Bize mektupla başvuranlarda olmadı değil.

2.a) Bize mektupla başvuranlarda var.

b) Bize mektupla başvuranlar yok değil.

2.12.3.1. Bir Başka Anlamı Daraltma Yolu

Türkçede, tümcedeki eylemin, dolayısıyla tümcenin anlamını daraltmanın bir başka yolu, yinelemelerden yararlanılarak kurulan bir tür tümcelerde görülür. Bu kuruluşlarda art arda gelen, birbirine karşıt iki yargı, iki önerme bulunmakta, ilk eylemden öncede eylemlik oluşturan [-mE] biçim birimi ile [-sİ] ve [-(n)E] biçim birimlerinden meydana gelen oturmasına, gezmesine, kazanmasına gibi sözcükler kullanılmaktadır. Aşağıdaki 1-3c tümceleri bu türdendir.

1a). Kitabı okudum, anlamadım.

b). Kitabı okudum da (ama anlamadım.)

c). Kitabı okumasına okudum da(ama) anlamadım.

2a). Para kazandılar; tutamadılar.

- b). Para kazandılar da (ama) tutamadılar.
- c). Para kazanmasına kazandılar da ama tutamadılar.
- 3a). Bakan onları kabul etmiş, fazla ilgi göstermemiş.
- b). Bakan onları kabul etmiş de (ama) fazla ilgi göstermemiş.
- c). Bakan onları kabul etmesine etmiş de (ama) fazla ilgi göstermemiş (Aksan, 1997: 213).

2.12.4. Koşula Bağlamada Pekiştirme

İkilemelerden yararlanan bir başka anlatım biçimi de koşula bağlamayı pekiştiren, daha güçlü bir koşullandırma sağlarken aynı zamanda bir sınırlama getiren kuruluştur. Önce şu tümcelere bir göz atalım:

- 1a). Hasan`ı evde bulamazsak parka gideriz.
- b). Hasan`ı bulduk bulduk; bulamazsak parka gideriz.
- 2a). Saat 10`a kadar gel(e)mezsem başkasını bulurum.
- b). Saat 10`a kadar geldin geldin; gel(e)mezsem başkasını bulurum.
- 3a). İş bir an önce düzeltmezsem herkese söylerim.
- b). İş bir an önce düzeltirsen düzeltirsin; düzeltmezsen herkese söylerim (Aksan, 1997: 214).

2.12.5. Tahmin Yürütme, Olasılık Belirtme Anlatımı

Türkçede [-Dir] koşacının tümce anlamına etkisini incelerken bu biçimbirim tahmin yürütme, olasılık belirtme işlevine değinmiş, şu kuruluştaki tümcelere yer vermiştik:

Annem evdedir; onu bir yoklayayım.

Ahmet Fakülteye geliyordur, biraz daha bekleyelim.

Okul dağılmıştır; gidip çocuğu alayım.

Tahmin yürütme ve olasılık belirtme, Türkçede koşacın dışında şu tür anlatım biçimleriyle de dile getirilir:

1. Bizim Bey gelmiş olmalı, eve döneyim.
2. Gemi limandan ayrılmış olacak, yetişemezsiniz (Aksan, 1997: 215).

2.12.5.1. Gerçekleşme Olasılığı Az Olan Bir İşi, Bir Duruma Belirleme

Türkiye Türkçesinde bir varsayım ileri sürüldüğünü, gerçekleşme olasılığı az bir durumun söz konusu olduğunu belirlemek üzere aşağıdaki anlatımlardan yararlanılır:

a). Olur ya...

- 1). Olur ya, bir gün onlara işimiz düşer (Aramızı bozmayalım).
- 2). Olur ya, kimlik cüzdanını kaybedersin (O zaman yandın).
- 3). Olur da İstanbul'da arkadaşlarınla buluşamazsın (Sen de teyzene gidersin).

b). Ola ki...

1. Ola ki, cüzdanı buldular (Gazeteye verdiğim ilan ne olacak?).

c) Tut ki...

1. Bu sınavı başaracağına eminim. Tut ki başaramadın, ne kaybedersin?

ç). Diyelim (ki)...farz edelim(ki)...

1. Diyelim, amcam gelemedi; düğünü erteleyecek miyiz? (Aksan, 1997: 216).

2.12.6. Beklenmedik Bir Olayı Oluşu Bildirme

Türkçede, beklenmedik bir anda, birden bire gerçekleşen olayları dile getirmek üzere, genellikle tutmak eyleminden yararlanılır:

a). Tutmak eylemi öncesinde [-EcEk) ortak biçimbirimi ve buna eklenen iyelik ekleri kullanılarak tümce kurulur:

1. Suyun kesileceği tuttu.
2. İstanbul'a gideceği tuttu.
3. Çocuğa izin verecekleri tuttu.

b). Yine, beklenmedik bir anda gerçekleşmesine karar verilen bir olay ya da tutumu anlatmak üzere tutmak eyleminin değişik zaman ve kip çekimlerinden yararlanılan:

1. Tuttu, işin ortasında çekip gitti.
2. Tuttum, olanı biteni annesine anlattım.

c). Dilbilgisi kitaplarında yer alan ve bizim burada örnekleri üzerinde durmayacağımız tezlik eylemlerinin kimi kullanımlarında tezlik anlatımı değil,

beklenmedik bir eylemin anlatımı söz konusu olur.(-y)I biçim birimiyle vermek eyleminin birleştiği şu tümceler buna örnektir:

1. Yolun yarısında benzin bitti.

ç). Daha önce değindiğimiz (4, 5. bölüm) (-mI) biçim biriminin kimi kullanımlarında

1. Birde anahtarı kaybetmeyeyim mi?

2. Kadın sokakta hastalanmasın mı?

d). Türkçede beklenmeyen, çoğu kez aynı zamanda onaylanmadığı belirtilen bir olayın gerçekleştirebileceğini dile getirmek üzere bir başka anlatım yolu daha vardır:

(-mE) eylemlik ekiyle yönelme durumu biçimbirimi birleştirildikten sonra kalkmak eyleminin kullanılmasıyla kurulan tümcelerde görülür:

1. Babadan kalma evi satmaya kaldı.

2. Bu olay üzerine boşanmaya kalkmışlar (Aksan, 1997: 218, 219).

2.12.7. Durumu Kabullenme Sonuçlarını Önemseme Anlatımı

a). Türkçenin ilginç ve ince anlam ayrımlarını ortaya koyan anlatım yollarından biri,(-sE) dilek-koşul biçimbirimini taşıyan eylemin arkasından, onun değişik zamanlarının yinelenmesi şeklinde yapılan bileşik tümcelerde görülür. Bu anlatım biçiminde birden fazla önerme varsa arka arkaya gelen önermelerin ilkinde; bir durumu saptama, sonrakinde ya da daha sonrakilerde bu durumdan çıkacak sakıncaları, sonucu önemsememe söz konusudur:

1. Şikâyet ederlerse etsinler, çaresine bakarız.

2. Kızı istemişse istemiş, vermezler, olur biter.

b). Bu anlatım biçiminin bir başka türü varmak eylemi buyurum kipinin 3.tekil kişisi olan ve (-sIn) biçim birimiyle kurulan tümcelerde görülür.” Bunu izleyen eylem yine buyrum kipiyle kullanılır.

c). Yine (-sIn) biçimbirimiyle, olmak eyleminden kurulan olsun sözcüğü aynı anlatımı sağlamak için de kullanılmaktadır. Önceki bir olayı saptayan tümceden sonra çoğunlukla yanıt olarak olsun sözcüğü getirilmektedir:

1. -Müze bugün kapalıymış.

—Olsun, yarın gideriz (Aksan, 1997: 219).

2.12.8. Olumlu ve Olumsuz Sonucu Eşitleme Anlatımı

Türkçede herhangi bir eylemin olumlu ya da olumsuz sonuç vermesi durumunda bunun aynı sayılacağını anlatmak, her iki sonucu da eşitlemek amaçlandığında iki değişik anlatım yolundan gidilir:

1. (-sE) Dilek-koşul biçimbirimi eylemin olumlu ve olumsuz çekimli biçimlerine getirilir ve (-dE) bağlacı kullanılarak konu, yoruma bağlanır. Yüklem, yorum olumlu da olumsuzda olabilir:

a). Yeni köprü yapılsa da yapıl masada trafik düzelmez.

b). Aynı anlam, dilek –koşul biçimbirimi kullanılmadan, (-mİŞ) biçimbirimi, görülmeyen geçmiş zaman anlamından sıyrılarak dile getirilebilir. Bunun yanı sıra, eylemin görülen geçmiş zamanın hikâyesi de kullanılabilir:

c). Kanun çıkarmış, çıkmazmış, bizim için fark etmez.

d). Tatil yaparmış, yapmazmış, beni ilgilendirmez.

Burada, dikkat edilecek olursa yüklem ve yorum olumsuzdur; ayrıca ilk üç örnekte geniş zamanın rivayeti yer almıştır

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜLTEN DAYIOĞLU'NA AİT FADIŞ ve DÖRT KARDEŞTİLER ADLI HİKÂYE KİTAPLARININ TÜMCE ANLAMBİLİM VE ÇOCUĞA GÖRELİK AÇISINDAN İNCELENMESİ

Bu başlık altında verilenler, inceleme konusu hikâyelerin anlambilim açısından ve çocuğa görelilik açısından hangi düzeyde olduğunu belirlemeye yöneliktir.

3.1. Eşanlamlılık

Fadiş ve Dört Kardeştiler adlı hikâye kitaplarında eşanlamlılık oluşturabilecek tümceler aşağıda verilmiştir.

Kurtuluş savaşı sırasında Yunanlılar, geçtikleri her yeri yakıp yıkıyorlardı (F.s.9). “Yunanlılarda Kurtuluş savaşına katılmışlar anlamında kullanılmıştır.”

Tek varlığı kızıydı (F.s.10). “Başka çocuğu yokmuş, kocası ölmüş anlamında kullanılmıştır.”

Naciye kadının artık satacak bir şeyi kalmamıştı (F.s.11). “Her şeyi satmış anlamında kullanılmıştır.”

Kamil Bey yine kasabada yoktu (F.s.12). “Hiçbir zaman yokmuş anlamında kullanılmıştır.”

Fadiş'im babasız, yuvasız, ezilip kavruluyor (F.s.26). “Benden başka kimsesi yok anlamında kullanılmıştır.”

Anaları da öldü onların Savcı Bey (D.K.s.84). “Önce anaları sonra babaları ölmüş anlamında kullanılmıştır.”

3.2. Anlam Karşıtlığı

Fadiş ve Dört Kardeştiler adlı hikâye kitaplarında anlam karşıtlığı oluşturabilecek tümceler aşağıda verilmiştir.

Fakat bu sevgi onu kötü davranışlarından uzaklaştıracak kadar güçlü değildi (F.s.19). “Zayıf sevgi olduğu anlamında kullanılmıştır.”

Burası kendi evimiz değil (F. s.20). “Bir başkasının evidir anlamında kullanılmıştır.”

...Fadiş'e gösterdiğim düşkünlük, onu şımartmak için değil (F.s.26). "Sebebi başkadır anlamında kullanılmıştır."

Kim kaçırmak ister böyle bir geliri? (F s.51). "Kimse kaçırmak istemez anlamında kullanılmıştır."

Küçücük çocuğun ne geliri olur ki..."(F.s.51). Hiçbir gideri olmaz anlamında kullanılmıştır."

Ne beni ne de seni sayıyorlar (D.K.s.14). "İkimizi de saymıyorlar anlamında kullanılmıştır."

Fakat ne o ne de Habibe uyudu (D.K.s.23). "İkisi de uyumuyorlar anlamında kullanılmıştır."

İnsan bir düdük için ağlar mı? (D.K.s.27). "Böyle şeyler için ağlanmaz anlamında kullanılmıştır."

Köyde kulağı delik olmayan bir kız var mı? (D.K.s.50). "Ondan başka kimse yok anlamında kullanılmıştır."

Yazık değil mi keçilere? (D.K.s.79). "Yazık olduğu anlamında kullanılmıştır."

...evlatlığa verilecek iki kız daha bulamayacak değilsin ya! (D.K.s.92). "Elbette bulursun anlamında kullanılmıştır."

Hiç olur mu? (D.K.s.136). "Olmaz anlamında kullanılmıştır."

3.3. Türkçede Sözdiziminin Esnekliği

Fadiş ve Dört Kardeşiler adlı hikâye kitaplarında Sözdiziminin esnekliği ile ilgili tümceler aşağıda verilmiştir.

Ne var sanki biraz gözün yandıysa (F.s.19). "Gözün biraz yandıysa!"

Bunları yemek masasına taşı (F.s.19). "Yemek masasına bunları taşı!"

Şu tabaktakini de biz isteyince içeriye getir (F.s.19). "Biz isteyince şu tabaktakini içeriye getir."

Fadiş'im bekle biraz (F.s.19). "Fadiş'im biraz bekle."

Sonra öteki yemeği masaya götürdü (F.s.19). "Sonra masaya öteki yemeği götürdü. Bu tür cümleler genellikle geçişli eylemlerin olduğu cümlelerde görülür."

Bekle biraz hanım gelsin (F.s.22). "Biraz bekle hanım gelsin."

Hakkı var hanımın (F.s.27). "Hanımın hakkı var."

Sofrayı kurayım mı hanımefendi? (F.s.28). "Hanımefendi sofrayı kurayım mı?"

Bir şeye elini sürme (F.s.28). “Elini bir şeye sürme.”
Kimseyi üzmem amcacığım dedi (F.s.69). “Amcacığım kimseyi üzmem.”
Fakat topaldı adamcağız (D.K.s.10). “Fakat adamcağız topaldı.”
Nerde kaldın kızım (D.K.s.12). “Kızım nerde kaldın?”
...kedi köpek tersi dolu yerler (D.K.s.13). “Yerler kedi köpek tersi dolu.”
Zaten ben kocadım gayri, baş edemiyorum bunlarla (D.K.s.14). “Zaten gayri ben kocadım, bunlarla baş edemiyorum.”
Suyu sen içir bana (D.K.s.19). “Bana suyu sen içir.”
Kesin gayri şu düdüğü sesini (D.K.s.30). “Şu düdüğü sesini kesin gayri!”
Ben bakarım dedeme (D.K.s.97). “Dedeme ben bakarım.”

3.4. Hikâyelerindeki Birleşik Tümcelerin Kuruluş Özelliği, Adlaştırma, Ön Adlaştırma, Belirteçleştirme

Fadiş ve Dört Kardeştiler adlı hikâye kitaplarında birleşik tümcelerin kuruluş özelliği, adlaştırma, ön adlaştırma, belirteçleştirme ile ilgili kullanılan örnekler aşağıda sıralanmıştır.

Ön adlaştırma kullanılan tümce örnekleri:

Eli silah tutanlar düşmanın geçeceği yollara tuzaklar kuruyorlardı (F.s.9).
Kurulan tuzaklar düşmanı çok öfkelenmişti (F.s.9).
Naciye kadını artık satacak bir şeyi kalmamıştı (F.s.10).
Geçmiş günler bana güç veriyor (F.s.11).
Evine arada bir yiyecek alıyordu (F.s.12).
Başında erkeği olmadığı için eline geçen parayı bir türlü değerlendiremiyordu (F.s.9).
Sen Mühendis Galip Bey’in yolladığı kadın mısın? (F.s.16).
Nineyi bir türlü çıkmaza sokamıyordu (F.s.57).
İçinde dayanılmaz bir özlem duydu (F.s.67).
Apanlıların bin bir emekle yetiştirdikleri... (D.K. s.9).
Hasibe kadın oğlan olur umuduyla... (D.K.s.9).
Cemile, günden güne eriyip ölüme yaklaşan annesini bırakıp gidemeyeceğini söyleyince...(F.s.13).
Cemile yığılır gibi karyolanın üstüne çöktü (F. s.18).

O anda bayılacak gibi oldu (F.s.26).
Amcasının evine vardığında... (F.s.66).
Köy meydanını kaplayan alacakaranlık gittikçe koyulaşıyordu (D.K.s.7).
Adlaştırma kullanılan tümce örnekleri:
Naciye kadının evini yapmaya çalışıyorlardı (F.s.10).
Annesi kızının bu çırpınışlarını gördükçe... (F.s.11).
Sonra güçleri kesilmeye... (D. K.s15).
Sabaha karşı ağlamaktan sesi kısılmıştı (F.s.16). Kamil Bey kadını yatıştırmak için... (F.s.16).
Her kapı çalınışında ikisinin de yüreği hopluyordu (F.s.54).
Yanından hiç ayrılmayan, eteğini tutarak onunla gidip gelen Fadiş... (F.s.22).
Cemile ateşe değmiş gibi sıçradı (F.s.9).
Salıncaklarda uyuyan bebekler uyanınca, onları sallıyor, su isteyenlere su yetiştiriyor, yorulan arkadaşlarının yerine döven sürüyordu (F.s.102).
...mektuplarına inanamaz olmuştu (F.s.156).
İnşallah yanılmış olmayız (F.s.156).
Fadiş biraz durulur gibi olmuştu. (F.s.158).

3.5. İkilemelerin Kullanılması

Fadiş ve Dört Kardeşiler adlı hikâye kitaplarında ikilemelerin kullanımı ilgili tümceler aşağıda verilmiştir.

Belirteç görevinde kullanılan İkilemeler:
Köylerde kasabalarda ve şehirlerde her şey alt üst olmuştu (F.s.9).
Bunun üzerine bir de evi yanınca kolu kanadı kırıldı (F.s.9).
Sık sık Cemile'yi yanına çağırıp sızlanırdı (F.s.9).
Acele acele büyük deliğin altını oydu (D.K.s.27).
İstemeye istemeye ellerini vurdu (D.K.s.50).
Durup durup ağlıyordu. (F.s.16).
Tren hareket edince Cemile bir süre sessiz sessiz ağladı (F.s.17).
Zaman zaman göz ucuyla anasını da süzüyordu (F.s.17).
Sık sık ilginç bulduğu şeyleri gösteriyordu (F.s.18).
Cemile mutfakta sofrası arasında gidip gelirken... (F.s.22).

Gözlerini iri iri açmış (F.s.27).

Sonra çekine çekine hanımın yanına gitti (F.s.27).

Cemile'nin küt küt atan yüreği (F.s.29).

Hanım bahçeyi didik didik ettikten sonra... (F.s.30).

Artık hıçkırma hıçkırma ağlıyordu (F.s. 34).

Gide gide öteki yolcularda konuşmayı kestiler (F.s.35).

Görüşmenin sonunda Hafize Nine iyiden iyiye öfkelenmişti (F.s.51).

Ama ara sıra babasına göster (F.s. 55).

Açlıktan karnı gurlaya gurlaya orada yatıp kaldı (F.s.66).

Sonra durup durup... (F.s.82).

Ad görevinde kullanılan ikilemeler:

Hemşerileri eşe dosta iş için danışıyorlardı (F.s.17).

...çoluk çocuk doluşup sürüdeki... (D.K.s.9).

Sağa sola danıştı (F.s.25).

Varım yoğum Fadiş'im... (F.s.27).

Bir bağırsam konu komşu başıma toplanır (F.s.53).

Çocuklar bağırsa çağrışa birbirlerinden ayrılıp... (D.K.s.7).

Ondan gidiş geliş için yolluk koyuvermiş. (F.s.85).

Bundan sonra Fadiş bir ara uyuyup uyandı (F.s.17). “İkileme tümcenin yüklemi konumunda kullanılmıştır.”

Cemile'ye yüklendikçe yükleniyordu (F.s.24). “İkileme ulaç biçimbirimi ve birleşik zaman biçimbirimiyle yüklem durumundadır.”

Kendi kendini eleştirdi (F s.60). “İkileme özneyi pekiştirecek şekilde kullanılmıştır.”

...Tir tir titiriyordu (F.s.85). “İkileme ön ses yinelemesiyle oluşturulmuştur.”

Okulda soran sorana...(F.s:95). “İkileme ön adlaştırma biçimbirimiyle kullanılmıştır.”

...kucak kucak odun taşıdılar (F.s.105).

...korna çala çala köye gitmişti (F.s.118).

...bana bana karınlarını doyuruyorlardı (D.K.s.13). “İkileme ulaç biçimbirimi ile birleşmiştir.”

Gözlerinden tıpır tıpır yaşlar dökülmeye başladı (D.K.s.38). “İkileme ön ad görevi ile kullanılmıştır.”

İri yeşil gözleri, pırıl pırıldı (D.K.s.54). “İkileme yüklem durumundadır.”

...tir tir titriyordu (D.K.s.66). “İkileme ön ses yinelemesiyle oluşmuştur.”

Sürülerin gelip gitmesi, bir gün alır (D.K.s.78). “İkileme ulaç biçimbirimi ve adlaştırma biçimbirimi ile birleşmiştir.”

Ağlayıp sızlamadı (F.s.10). “İkileme kalıplaşmış ve çekimlenmiş olarak kullanılmıştır.”

3.6. Kişi Adıllarının Kullanılışı

Fadiş ve Dört Kardeştiler adlı hikâye kitaplarında kişi adıllarının seyrek kullanılışı ile ilgili tümceler aşağıda verilmiştir.

Özneyi pekiştirmek için kullanılan örnekler:

Küçük kız oralarda kendi kendine oynar dururdu (F.s.13).

Çocuğu bana ver kendin istediğini yap (F.s.15).

Ama onlar şimdi yemeklerini bitirecekler (F.s.20).

O da senin efendin (F. s: 24).

Ben onun için yaşıyorum (F.s.25).

Kendi kendine düşünmeye başladı (F.s.26).

Fadiş, kendi kendine dalıp gitmişti (F.s:112).

Sonra kendi kendine... diye söylendi (D.K.s.26).

Kulaklarımın delinmesini ben kendim istedim (D.K.s.52).

Aksakalımla sana yalan mı söyleyeceğim (D.K.s.78).

O ölünce, ben de, sizi hiçbir şeyden yoksun etmemeye çalıştım (F.s.11).

3.7. Ön Adların Kullanılış Özellikleri

Fadiş ve Dört Kardeştiler adlı hikâye kitaplarında ön adların kullanılış özellikleri ile ilgili tümceler aşağıda verilmiştir.

Bütün Anadolu ayaklanmıştı (F.s.9). “Söz dizimi olarak niteleyen öndedir.”

Genç ve güçlü erkekler askere alınmış, geride sakat ya da yaşlı erkeklerle çocuklar kalmıştı (F.s.9). “Söz dizimi olarak niteleyen öndedir.”

Naciye Kadın’la, Cemile de tek odalı, toprak damlı evlerine...(F.s.9). “Birden fazla ön adın ard arda bir ismi nitelemiştir.”

Minicik kollarını boynuna dolamıştı (F. s.16).

“Sözdizimi olarak niteleyen öndedir.” Denizin mavi rengi...(F.s.18). “Ön ad, tamlamanın arasına girerek tamlananı nitelemiştir.”

Hanımların tüylü şapkaları...(F.s.18). “Ön ad tamlamanın arasına girerek tamlananı nitelemiştir.”

Sonra onları küçük bir odaya götürdü (F.s.18). “Söz dizimi olarak niteleyen sözcük her zaman öndedir.”

Hanım acımasız bir kadındı (F.s.23). “Söz dizimi olarak niteleyen her zaman öndedir.”

Nankör, inatçı, görgüsüz kadın...(F.s.26). “Birden fazla ön ad art arda bir ismi nitelemiştir.”

Kapı açılınca korkulu gözlerle onlara baktı (F.s.28). “Söz dizimi olarak niteleyen sözcük her zaman öndedir.”

Sıcak gözyaşları yanaklarından boynuna sızıyordu (F.s.29). “Söz dizimi olarak niteleyen sözcük her zaman öndedir.”

İçi karmakarışık duygularla doluydu (F.s.33). “Söz dizimi olarak niteleyen sözcük her zaman öndedir.”

Merdiven başında aksakallı beyaz cüppeli bir dedenin...(F. s.66). “Söz dizimi olarak niteleyen sözcük her zaman öndedir.”

Yarı tatlı bir sesle...(F.s.78). “Söz dizimi olarak niteleyen sözcük her zaman öndedir.”

Suluk basma entarisi...(F.s.80). “Nitelenen ad bir tamlama biçiminde olduğu için ön ad tamlamasının arasına giremez.”

Koca göbekli, uzun bıyıklı, güleç yüzlü bir adamdı (F.s.127). “Birden fazla ön ad art arda bir ismi nitelemiştir.”

Neredeyse köyün azgın köpekleri...(D.K.s.8). “Niteleyen her zaman öndedir.”

...sevinçli çocuk çılgınlıklarıyla şenlendi (D.K.s.19). “Ön ad bir tamlamayı nitelemiştir.”

Kara kuru bir kadın... (D.K. s.57). “Ön ad ikilemeden oluşmuştur.”

Çok sıcak bir temmuz günü! (D.K. s.81). “Ön ad bir tamlamayı nitelemiştir.”

Muhtarın karısı katı yürekli bir kadındı (D.K.s.90). “Birden çok Ön ad bir ismi nitelemiştir.”

Koyunları bol otlu yerlerde...(D.K s.104). “Birden çok Ön ad bir ismi nitelemiştir.”

Azmi Bey’in karısı Güler Hanım, kara kuru, sinirli, asık suratlı bir kadındı (D.K.s.130). “Birden çok ön ad bir ismi nitelemiştir.”

3.8. [-Dİr] Koşacının Tümce Anlamına Etkisi

Fadiş ve Dört Kardeştiler adlı hikâye kitaplarında [-Dİr] koşacının tümce anlamına etkisi ile ilgili tümceler aşağıda verilmiştir.

Bir gerçeği, bir durumu belirleme anlamında kullanılan (-Dır) Koşacı ile ilgili örnek tümceler:

Kendisi doktordur (F.s.17).

Evleri geniştir (F.s.17).

Cemile benim (F.s.17).

İşte odanız (F.s.18).

Girme, içi kurumludur (F.s.24).

Bu yaşlarda her çocuk senin gibidir (F.s.58).

Şimdi öğle yemeği için eve gelmiştir (F.s.53). “(-Dİr) koşacı burada tahmin yürütme anlamında kullanılmıştır.”

Bizim ellerimiz temiz (D.K.s.13). “-Dİr Koşacı düşmüştür.”

Sen erkeksin. “-Dİr Koşacı düşmüştür.” (D.K. s.15).

İyi kızım, iyi. “-Dİr Koşacı düşmüştür.” (D.K.s.23).

3.9. Bildirme Kipleri

Fadiş ve Dört Kardeştiler adlı hikâye kitaplarında bildirme kipleri ile ilgili tümceler aşağıda verilmiştir.

Kasaba halkı evlerin yerine başlarını sokacak birer barınak yapmaya giriştiler (F. s.9).

Herkes bir gün kendi evinin yapımı ile uğraşacak (F.s.10).

Kurtuluş Savaşı bitmiş (F.s.11).

Ama beni tedirgin etmeyeceksin (F.s.16).

Ev işleri için bir kadın arıyorlar (F.s.17).

Umarım ki çocuğun onları üzmez (F.s.17).
Kızınla burada yatacaksın (F.s.18).
O senin çocuğunu terbiye etmek istemiş (F.s.29).
Yarın gidersin (F.s.29).
Versem, zavallı kız gibi çırpınıp karda kışta yollara düşer, buraya gelir (F.s.52).
Gerçekten de bebeğin cinsi dönmüş (D.K.s.9).
Baba, eve buğday alıyor...(D.K.s.10).
Bıktım usandım bunlardan dedi! (D.K.s.14).
...belki de yirmi tane düdük yaparım (D.K.s.27).
Öküzleri delirteceksiniz (D.K.s.30).
İki kız birlik olup yaşarı döverler (D.K.s.35).

3.10. İstek, Buyrum, Gereklik Kipleri

Fadiş ve Dört Kardeşiler adlı hikâye kitaplarında istek, buyrum, gereklik kipleri ile ilgili tümceler aşağıda verilmiştir.

Kasabayı baştanbaşa yakın, taş üstünde taş bırakmayın (F.s.9).
Anneciğim hiç tasalanma (F.s.11).
Kamil Bey ne olur Fadiş'i ver (F.s.16).
Yavrumu hırpalamasalar, hor görmeseler...(F.s.25).
Nine su isterse bu ibrikle içir; ekmek isterse tencereye dilimledim (F. s.14).
Al ye...(F.s.14).
Ne olur beni bağışlayın...(F.s.27).
Sağ olun beyefendi?
Tanrı esirgesin! (D.K.s.8).
Davranın kızlar (D.K. s.7).
Allahım! Şu kızı sür, savur başımızdan (F.s.73).
Bundan böyle suyu ve çayı bu bardaklarla içersiniz (F.s.23).
Paraları demetle bakalım (F.s.51).
Gücümüzü toplayıp yeniden yapalım (F.s.10).
Sofrayı kur da karnımızı doyuralım (D.K.s.12).
Yemeklere izinsiz el uzatmayalım (F.s.20).
Alabilirsen senin olsun, dedi (F.s.24).

Bize gösterdiğin saygıyı, oğluma da göstermelisin (F.s:24).

Anılardan sıyrılmalı...(D.K.s.12).

Ne yapsam acaba? (F.s.28).

Bulaşıkları yıkayayım mı? (F.s.29).

Keşke sen de Fadiş'e benim kadar bakabilsen (F.s.51).

Bir anlasam sahiplerine cenk açacağım (D.K.s.18).

3.11. Eylemlerde Bileşik Zaman Oluşturan Biçimbirimler

Fadiş ve Dört Kardeşiler adlı hikâye kitaplarında eylemlerde bileşik zaman oluşturan biçimbirimler ile ilgili tümceler aşağıda verilmiştir.

Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanlılar geçtikleri her yeri yakıp yıkıyorlardı (F.s.9).

Bütün Anadolu ayaklanmıştı (F.s.9).

Halk kasabadan ayrılıp köylere sığınmıştı (F.s.9).

Yoluna çıkanı yaşlı, kadın çocuk ayırımı gözetmeden hemen öldürüyordu (F.s.9).

Savaş olmasaydı düzenimiz bozulmayacaktı (F. s: 9).

Cemile her gittiği yerden bu sözlerle karşılanıyordu (F. s: 9).

Ne var sanki biraz gözün yandıysa (F.s.19).

Alabilirsen senin olsun, dedi (F.s.24).

Seni ve kızını kapı dışarı ederdi (F.s.26).

Ya şimdi sokağa çıkarsa hanım (F.s.28).

Geceleri evi dolaşır, bazen yatakta yatanların üstüne basıp geçermiş (F.s.65).

İşte şimdi bunu düşünüyordu (F.s.66).

Üstelik anası aylık da yollayacaktım (F.s.77).

Amca bildiğince anlattı (F.s.78).

Feten'in de içini korku kaplamıştı (D.K.s.8).

...sonra yine korodaki kulübesine dönerdi (D.K.s.9).

...adı konulursa...(D.K.s.9).

...o gelmediyse koruya biz gidelim...(D.K.s.17).

Feten'in içi neşe ile dolup taşıyordu. (D.K.s.26).

Fakat Yaşar'dan ayrılmak zor gelecekti. (D.K.s.35).

...ekmek almaya gitmiyormuşsun. (D.K.s.97).

3.12. Ulaç Biçimbirimleri ve Tümce Anlamı

Fadiş ve Dört Kardeştiler adlı hikâye kitaplarında ulaç biçimbirimleri ve tümce anlamı ile ilgili tümceler aşağıda verilmiştir.

Yunanlılar geçtikleri her yeri yakıp yıkıyorlardı (F.s.9). “Eylemler zaman açısından birleştirilmiştir.”

Halk, kasabadan ayrılıp köylere sığınmıştı (F.s.9). “Eylemler zaman açısından birleştirilmiştir.”

Yoluna çıkanı yaşlı, çocuk, kadın ayrımı gözetmeden hemen öldürüyordu (F.s.9). “Eylem olumsuzluk ekinde sonra (-DEn) ekiyle birleşerek tümüyle belirteç görevi görür ve eylemin gösterdiği işin daha belirgin olmasını sağlar.

Bunun üzerine bir de evi yanınca kolu kanadı kırıldı. (F.s.10).

Annesi kızının bu çırpınışlarını gördükçe, çok dertleniyordu (F.s.11). “Belirteç göreviyle kullanılmıştır.”

Sabah ezanı okunurken komşular yine eve doluştular (F.s.14). “Eyleme zaman anlamı vermek için belirlenmiştir.”

Cemile ağlayarak oradan uzaklaştı (F.s.15). “İlk önermeyi ikinci önermenin belirteci yapmıştır.”

Otobüsün durduğu hana vardığından...(F.s.17). “Burada ulaç biçimbirimi farklı bir yolla sağlanmış. Ön ad eylem ekinin sonuna gelen “-ından” eki eylemsiyi belirteç göreviyle kullanmıştır.”

Senden ayrılacağım deyince Cemile ateşe basmış gibi oldu (F.s.19). “Neden-sonuç ilişkisi kurmuştur.”

Bu nedenle Fadiş sustukça o da susuyordu (F.s.25). “Bu biçimbirim “-InCE” biçimbirimiyle aynı işlevdedir.”

Oğlunu alıp oradan ayrılırken...(F.s.26). “Eylemler tümceleri metinleştirmek için birleşmiştir.”

Tren, o biner binmez hareket etti (F.s.38). “İkilemelerden biri geniş zamanın olumlusu diğer sözcük geniş zamanın olumsuzunu şeklinde birleşerek belirteç görevinde kullanılmıştır.”

...diye kendini eleştirdi (F.s.60). “Tek başına kullanılmayan bu biçimbirim süreklilik anlamı taşır.”

Fadiş’i durup dururken azarlıyor (F.s.72). “Aynı eylem tekrarlanarak iki ayrı ulaç biçimbirim eki almıştır.”

Bunu öğreneli beri her şeye küsmüştü (F.s.76). “Bu biçimbirim eylemi belli bir zamana bağlar.”

Bir yol arkadaşı bulur bulmaz (F.s.78). “Aynı eylem tekrarlanarak geniş zaman biçimbirimi ve olumsuz biçimbirimi eklenerek cümlede belirteç göreviyle kullanılmıştır.”

Titreye titreye yediği gözleme gelirdi aklına (F.s.86). “-E biçimbirimi yinelenen eyleme eklenerek süreklilik anlamı taşır.”

Feten kapının önüne gelince. (D.K.s.8).

Sabahleyin erkenden kalkıp...(D.K.s.15).

Koşarken...(D.K. s.16).

Babasını görür görmez sıyrılıp... (D.K.s.16).

...çığlık atarak yere uzanıp düdüğü aldı (D.K.s.28).

Sevindikçe gücü artıyordu (D.K.s.99).

3.13. [mI] Biçimbiriminin Tümceye Kattığı Anlamlar

Fadiş ve Dört Kardeştiler adlı hikâyeye kitaplarında [mI] biçimbiriminin tümceye kattığı anlamlar ile ilgili tümceler aşağıda verilmiştir.

Kasabanın en saygıdeğer kişileri sık sık evimize hatırını sormaya gelmiyorlar mı? (F.s.16). “Temel işlevi dışında kullanılmıştır.”

Sen mühendis Galip Bey’in yolladığı kadın mısın? (F.s.17). “Temel işleviyle kullanılmıştır.”

Yoksa genzine tükrük mü kaçtı? (F.s. 25). “mI biçimbirimi işleviyle kullanılmıştır.”

İki paralık hizmetçi parçasıyla böylesine ilgilenmek bana yakışır mı? (F.s.26). “Onaylanması istenen olumsuz bir yargının vurgulanarak belirtilmesi için kullanılmıştır.”

Bulaşıkları yıkayayım mı beyefendi? (F.s.29). “mI biçimbirimi temel işleviyle kullanılmıştır.”

İçeri girebilir miyim? (F.s.32). “mI biçimbirimi temel işleviyle kullanılmıştır.”

Gördün mü ettiği mi? (F.s.32). “Soru sorma amacı yoktur.”

Kırk yıllık bekçi Mustafa Dayı’yı bilmez miyim? (F.s.47). “Soru sorma amacı yoktur.”

Kolay mı elin emanetine el uzatmak...(F.s.52). “Soru sorma amacı yoktur.”

Şekeri aldım mı sıkıntım dağılıyor (F.s.57). “mI biçimbirimi zarf fiil anlamında kullanılmıştır.”

Ben hafız mıyım a kızım? (F.s.57). “mI biçimbirimi onaylanması istenen vurgulanmak amacıyla kullanılmıştır.”

Beni okula alırlar mı? (F.s.83). “mI biçimbirimi temel işleviyle kullanılmıştır.”

Acıkmak da söz mü? (F.s.85). “mI biçimbirimi temel işlevinin dışında onaylanması istenen bir yargıyı belirtmek için kullanılmıştır”.

Kızdı mı çok dövüyor? (F.s. 92). “mI biçimbirimi zarf fiil anlamında kullanılmıştır.”

Ben sen miyim? (F.s.103). “Onaylanması istenen olumsuz bir yargının vurgulanarak belirtilmesi amacını taşır.”

Hacı amcanıza vermez misiniz? (F.s.120). “Onaylanması istenen olumsuz bir yargının vurgulanarak belirtilmesi amacını taşır.”

Erkekler yorulur mu? (D.K.s.15).

Sizi bugün Halimegilin harmanına götürüyüm mi? (D.K.s.20).

İnsan bir düdük için ağlar mı? (D.K. s: 27).

Yoksa korkuyor musun? (D.K. s: 50).

Hiç başka kimseniz yok mu? (D.K.s.67).

Kulağını kesip kanattın mı hayvan kurtulur (D.K.s.102).

3.14. Türkçede Devrik Tümce ve Anlamı

Fadiş ve Dört Kardeştiler adlı hikâye kitaplarında Türkçede devrik tümce ve anlamı ile ilgili tümceler aşağıda verilmiştir.

Öne alınan kavram vurgulandığı tümce örnekleri:

Fakat o sonsuz uykusuna dalmıştı bile (F.s.25).

Yapılacak bir iş var mı hanımefendi? (F.s.27).

Dayanamıyorum onun hırpalanmasına (F.s.28).

Aç şu bohçanı (F.s.30).
İçine bizden bir şeyler koymamışsındır inşallah (F.s.30).
Sonra annesi geldi aklıma (F.s.67).
Sen hiç dertlenme Ali Kadir Amca (F.s.84).
Benim çıkınımı nereye tıktındı sen (F.s.85).
Yine de eve girmek gelmiyordu içimden (D.K.s.8).
Anılardan sıyrılmalı diyordu kendi kendine (D.K.s.12).
Feten de girdi kavgaya (D.K.s.14).
Hiç korkmuyordu sünnet olmaktan (D.K.s.55).
Yine doluyorlardı koruya (D.K.s.77).

3.15. Kesin Sınırlama Anlatımı

Fadiş ve Dört Kardeştiler adlı hikâye kitaplarında kesin sınırlama anlamı ile ilgili tümceler aşağıda verilmiştir.

Sınırlama anlamının yalnız ifadesiyle sağlandığı tümceler:

Mektuplarda yalnız Fadiş'i soruyordu (F.s.14).

Artık kasabada rahat edemeyecekti (F.s.15).

Nasıl olsa gidecek yeri yok (F.s.24).

Naciye Kadın kısa bir süre önce oğlunun şehitlik haberini almıştı (F.s.34).

“Farklı bir ifadeyle zamanda sınırlama yapılmış.”

Bundan sonra Fadiş bir ara uyuyup uyandı (F.s.36). “Zamanda sınırlama ikilemeyle sağlanmıştır.”

Eve vardığında çok heyecanlıydı (F.s.51). “Zaman açısından sınırlama anlatımı farklı bir yolla belirteçleştirme ile sağlanmıştır.”

Tren o biner binmez hareket etti (F.s.78). “Aynı eylemin geniş zaman 3. kişinin olumlu ve olumsuz çekimiyle iki olayın ard arda gerçekleştiği dile getirilir.”

Yataktan kalkar kalkmaz sana geldik. (F.s.11).

3.16. Zaman Açısından Sınırlama Anlatımı

Fadiş ve Dört Kardeştiler adlı hikâye kitaplarında zaman açısından sınırlama anlatımı ile ilgili tümceler aşağıda verilmiştir.

Naciye Kadın kısa bir süre önce oğlunun şehitlik haberini almıştı (F.s.18). “Farklı bir ifadeyle zamanda sınırlama yapılmış.”

Bundan sonra Fadiş bir ara uyuyup uyandı (F.s.28). “Zamanda sınırlama ikilemeyle sağlanmıştır.”

Eve vardığında çok heyecanlıydı (F.s.51). “Zaman açısından sınırlama anlatımı farklı bir yolla belirteçleştirme ile sağlanmıştır.”

Tren o biner binmez hareket etti (F.s.78). “Aynı eylemin geniş zaman 3. kişinin olumlu ve olumsuz çekimiyle iki olayın ard arda gerçekleştiği dile getirilir.”

Yataktan kalkar kalkmaz sana geldik (F.s.11).

Okullar kapanır kapanmaz, Feten koyunları alıp otluğa çıktı (D.K.s.104).

Cip gelir gelmez kızı içine tıkip kasabaya götürecekti (D.K.s.126).

3.17. Çifte Olumsuzluk Ögesiyle Anlamı Daraltma

Fadiş ve Dört Kardeşiler adlı hikâye kitaplarında çifte olumsuzluk ögesiyle anlamı daraltma ile ilgili tümceler aşağıda verilmiştir.

Ara sıra Hasan, onu kızdırmıyor değildi (F.s.99). “Kızdırıyordu.”

3.18. Tahmin Yürütme, Olasılık Belirtme Anlatımı

Fadiş ve Dört Kardeşiler adlı hikâye kitaplarında tahmin yürütme, olasılık belirtme anlatımı ile ilgili tümceler aşağıda verilmiştir.

Belki de ekmeğin içinden bir şey çıktı (F.s.20). “Tahmin yürütme, olasılık anlamı. (-Dİr) koşacının dışında belki sözcüğüyle sağlanmıştır .”

Süpürme işi bitince, ben kalkmış olurum...(F.s.6). “Tahmin yürütme anlamı olmak yardımcı eylemi ile sağlanmıştır.” ...

Varsıl kişilerin yanındadır (F.s.6). “(-Dİr) koşacıyla tahmin anlamı kazandırmıştır.”

Bir yanlışlık olmuştur (F. s.7). “(-Dİr) koşacıyla tahmin anlamı kazandırmıştır.” Acaba kızı alabilir mi alamaz mı? (F.s.52). “Olasılık anlamı acaba ifadesiyle sağlanmıştır.”

Yoksa nöbet mi geldi? (F.s.73). “Olasılık anlamı yoksa ifadesiyle sağlanmıştır.”

Yorgun olmalı (F.s.95).

Korunuza dadanan, başka bir köyün sürüsü olmalı (D.K.s.78).

Belki öğretmen çıkar (D.K.s.35).

Onun da rahatı iyi olmalı (D.K.s.93).

3.19. Beklenmedik Bir Olayı, Oluşu Bildirme

Fadiş ve Dört Kardeştiler adlı hikâye kitaplarında beklenmedik bir olayı, oluşu bildirme ile ilgili tümceler aşağıda verilmiştir.

Kamil Bey karşılarna çıkıverdim (F. s: 6). “Tezlik eylemlerinin bazılarında da bu anlam veriliyor.”

Evin penceresinden bir tas su serpiliverdi. (F.s.126).

Cemile donakaldı (F.s.138). “Sürerlilik eylemi bu tümceye beklenmezlik anlamı kazandırır.”

3.20. Durumu Kabullenme Sonuçlarını Önemseme Anlatımı

Fadiş ve Dört Kardeştiler adlı hikâye kitaplarında durumu kabullenme sonuçlarını önemseme anlatımı ile ilgili tümceler aşağıda verilmiştir.

Elbette evlerimiz yakılıp, yıkılacak (F.s.9). “ Durumu kabullenme anlamı farklı bir kullanımla sağlanmış.”

Elbette küçük beyle bir olmaz (F.s.27).

Varsın olsun kızım (D.K.s.53).

İnanmazsan inanma (D.K.s.78).

3.21. Koşula Bağlamada Pekiştirme

Fadiş ve Dört Kardeştiler adlı hikâye kitaplarında koşula bağlamada pekiştirme ile ilgili tümceler aşağıda verilmiştir.

Babam yarın gelir, gelmezse kalkar koruya gideriz (D.K.s.14).

3.22. Gülten Dayıoğlunun “Fadiş” ve “Dört Kardeştiler” Adlı Hikâye Kitaplarının Çocuğa Görelilik Açısından Değerlendirilmesi

3.22.1. Konu: İncelenilen hikâyelerin konusu, çocuk gerçeğliğini önemseyen, ele aldığı konularla onların beklentilerine yanıt veren bir paydada buluşmuştur. Hikâyeler, çocukların bilişsel, duyuşsal ve devinişsel içerikli davranışlar edinebilecekleri kültürel bir çevre yaratır. Çocuk, karşısında tanıdık olduğu bir çevreyi görür. İki hikâye kitabının ele aldığı konulara baktığımızda kahramanlarımızın başlarından geçen acı olayların çocukları fazlasıyla meraklandırarak, onların gerçeğ hayatta yaşanabilecek olaylarla karşı karşıya gelmelerini sağlamıştır. Yazar, kahramanların başından geçen olayları ele alırken çocuksuluktan ve basitlikten kaçınmıştır. Bu da hikâye kitaplarının çocuğa görelilik açısından inandırıcı olmasını sağlamıştır.

İyi bir çocuk kitabının konu bakımından yerli kültür öğeleri yanında, evrensel insanlık ve ahlak değerlerini kazandırıcı nitelikte olması da gerekir. “Fadiş” ve “Dört Kardeştiler” adlı iki hikâye kitabının da konusu köyde geçmektedir. Köy hayatı anlatılırken yerli kültür unsurları tüm güzellikleriyle işlenilmiştir. Bu kültür özelliklerine, evrensel nitelikli “yardımlaşma, insanlık, merhamet, eğitime verilen önem, hayat mücadelesi, arkadaşlık” gibi konuların çok doğru bir şekilde yedirildiği görülür. Çocuk hikâye kitaplarında olay dizisi boyunca bir gerilim oluşturan, okurun merak duygusunu canlı tutan çatışmalar, anlatım düzeninde çeşitli biçimlerde verilmelidir. Hikâyelerimizin başkişileri olan Fadiş ve Feten’in kendi yuvalarına dönme çabaları çocuklarda merak unsurunu hep canlı tutar.

3.22.2. Dil ve Üslup: Çocuk kitaplarının çocuğa göre olmasını belirleyen en önemli etkenler dil ve üslubudur. Çocuk eserlerinin dili, çocukları ana dilinin söz varlığıyla tanıştıran nitelikte olmalıdır. Bir dilin sözcükleri, kalıp sözleri, birtakım özdeyişler, ikilemeler gibi unsurlar söz varlığı olarak düşünülebilir. Çocukların ilgisini çeken maniler, tekerlemeler, ninniler, bilmeceler onlar için hem eğlenceli hem de Türkçenin anlatım inceliklerini anlamaları açısından bilgilendiricidir. Fadiş ve köy çocuklarının birlikte söyledikleri Ramazan manileri, Feten ve kardeşlerinin oyun oynarken söyledikleri tekerlemeler bu duruma bir örnek olabilir. İkillemeler, pekiştirmeler, deyimler, atasözleri, tezlik, sürerlik ve yaklaşma fiillerinin de bolca

kullanıldığı görülür. Yazarın bazen de tekdüzeliğe düşmemek için devrik tümceleri tercih ettiği görülmektedir.

3.23.3. İleti: İleti (ana fikir), yazarın okura vermeyi amaçladığı asıl düşüncedir. Çocuk edebiyatının öncelikli sorumluluğu, çocukların duygu ve düşünce evrenini genişletmek, onlara yaşam ve insan gerçeğini tanıtmaktır. İki hikâye kitabında da verilen ileti aynıdır. İki küçük çocuğun tüm hayat zorluklarına karşı verdikleri mücadele ve özellikle de okumaya verdikleri önem işlenmektedir. Yazarın eğitimle ilgili gösterdiği bu hassasiyet çocuk açısından oldukça olumludur.

3.24.4. Karakter (Kahraman): Çocuk kitaplarında yazar, kahraman aracılığıyla insanların başından geçebilecek olayları tanıtır. Çocuğa sorunlar karşısında takınacağı tavır ya da geliştireceği davranışlara ilişkin ipuçları verir. Kahramanın öyküdeki olaylara yön veren etkin kişiliği, çocukları kahramanla özdeşim kurmaya yöneltir. Kahramanın yaşama bağlılığı, karşılaştığı sorunları çözmedeki kararlılığı, amaca ulaşmada izlediği yöntemlerin niteliği ve bu çabaların söz ve eylemlerle somutlaşması çocukları da kahraman gibi düşünmeye ve hareket etmeye istekli kılar. İki kahramanımıza bakacak olursak, her ikisinin de küçük yaşta olmalarına rağmen korkusuzca sorunların üstüne gitmeleri, hayatla ilgili hiçbir zaman ümitlerini yitirmemiş olmaları, problem çözme yetenekleri çocuklara çok doğru mesajlar vermektedir.

3.25.5. Bakış Açısı ve Anlatıcı: Gülten Dayıoğlu'na ait “Fadiş” ve “Dört Kardeşiler” adlı hikâye kitapları “tanık bakış açısı ve anlatıcı” yöntemi ile yazılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜLTEN DAYIOĞLU'NA AİT “FADİŞ” ve “DÖRT KARDEŞTİLER” ADLI HİKÂYE KİTAPLARININ TÜMCE ANLAMBİLİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLME TABLOSU

Hikâyeler tümce anlambilim açısından incelendiğinde ise şu sonuçlara ulaşılmıştır: Anlambilim ile ilgili inceleme başlıkları hikâye kitaplarına uygulandığında bunların hepsine örnek bulunamamıştır. Bununla ilgili daha somut bilgilere ulaşmak için hikâye kitaplarının ilk on beş sayfasının bütün tümceleri tümce anlambilime göre tek tek incelenmiş ve aşağıdaki tablolara ulaşılmıştır.

4.1. Tablo 1. “Dört Kardeşiler” Hikâye Kitabındaki Tümcelerin Anlambilim Açısından Kullanım Sıklığı

	Kullanım Sıklıkları
Bildirme Kipleri	329
İsteme Kipleri	78
İkilemelerin Kullanılması	33
Ön Adların Kullanılması	139
Adlaştırma-Ön Adlaştır.-Belirteçleş.	104
Ulaş Bıçimbirimleri	158
Bileşik Zaman Oluşturan Fiiller	133
Söz Diziminin Esnekliği	8
Devrik Tümce	17
Tahmin Yürütme- Olasılık Bildirme	1
Beklenmedik Bir Olayı Bildirme	2
Koşula Bağlamada Pekiştirme	1
TOPLAM	1003

4.2. Tablo 2. “Fadış” adlı Hikâye Kitabındaki Tümcelerin Anlambilim Açısından Kullanım Sıklığı

	Kullanım Sıklıkları
Bildirme Kipleri	398
İsteme Kipleri	63
İkilemelerin Kullanılması	15
Ön Adların Kullanılması	149
Adlaştırma-Sıfatlaştırma-Belirteleş.	183
Ula Biçimbirimleri	167
Bileşik Zaman Oluşturan Fiiller	157
Söz Diziminin Esnekliğı	6
Devrik Tümce	2
Tahmin Yürütme- Ola. Bil.	1
-DİR Koşacının Tümce Anlamına Etki.	13
-mİ Biçimbiriminin Tümceye Kat. An	7
Tümcede Eş Anlamlılık	4
Tümcede Ters Anlamlılık	4
TOPLAM	1169

4.3. Tablo 3. Fadış ve “Dört Kardeştiler” Adlı Hikâye Kitaplarındaki Tümcelerin Anlambilim Açısından Kullanım Sıklığı

	Kullanım Sıklıkları
Bildirme Kipleri	727
İsteme Kipleri	141
İkilemelerin Kullanılması	48
Ön Adların Kullanılması	288
Adlaştırma-Sıfatlaştırma-Belirteleş.	287
Ula Biçimbirimleri	325
Bileşik Zaman Oluşturan Fiiller	290
Söz Diziminin Esnekliğı	14
Devrik Tümce	19
Tahmin Yürütme- Ola. Bil.	2
-DİR Koşacının Tümce Anlamına Etkisi.	13
TOPLAM	2155

“Fadiş” ve “Dört Kardeşiler” adlı hikâye kitaplarının ilk on beş sayfasındaki 2155 tümce, tümce anlambilime göre incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Yazar hikâye kitaplarında tümcelerini oluştururken “ön varsayım” denilen tümcede eş anlamlı kullanımı fazla tercih etmemiştir. Bunun sebebi ise yazarın daha çok doğrudan bir anlatımı kullanmasıyla ilgilidir. Tümceler çocuğun kavrayış gücünü zorlamayacak derecede, ilk anlamda kolaylıkla algılayabilecekleri şekilde kullanılmıştır. Tablolardan da görebileceğimiz gibi “Fadiş” adlı hikâye kitabında bu kullanıma yalnızca dört kez rastlanırken , “Dört Kardeşiler” adlı hikâye kitabında bu kullanıma hiç rastlanmamıştır.

Tümce anlambilimde anlatımda karşıtlık olarak nitelenen tümceler de vardır. Buna tümcede anlam karşıtlığı veya ters anlamlılık denilir. Ancak Gülten Dayıoğlu yine hikâye kitaplarında bu kullanıma fazla yer vermemiştir. Yazar tümcelerini oluştururken derin yapılı tümceleri tercih etmemiş, anlamı doğrudan iletebileceği kullanımları tercih etmiştir. Yine tabloları incelediğimizde bu gerçek daha net olarak görülebilir. Bu kullanıma “Fadiş” adlı hikâye kitabında yalnızca dört kez rastlanmakla beraber “Dört Kardeşiler” adlı hikâye kitabında hiç rastlanmamıştır.

Tümce anlambilimde herhangi bir “adıl”a ya da “bağlaç”a gerek kalmadan temel tümceler içine yan tümceler yerleşebilir. Derin yapıda var olan yargılar yüzeysel yapıya dönüşür. Bu sayede tümceler bütünleşerek metinleşme eğilimi gösterir, anlatım kısa yoldan kıvrak bir şekilde gerçekleşir. İncelenen hikâye kitaplarında bu kullanıma fazlasıyla yer verildiği görülmüştür. Yazar bu sayede tümceleri en kıvrak ve kısa yoldan bir araya getirerek tümceleri metinleştirmiştir. Bu durum da çocuğun, kullandığı dilin en pratik yollardan birini öğrenmesinde oldukça etkili olmuştur. İki tabloya baktığımızda bu kullanımın “Fadiş” adlı hikâye kitabında yüz seksen üç kez, “Dört Kardeşiler” adlı hikâye kitabında ise yüz dört kez kullanıldığı görülür. Görüldüğü gibi iki hikâye kitabında ortaya çıkan rakamlar birbirine oldukça yakındır.

Anlamı güçlendiren ve pekiştiren, tümceye önemli bir anlatım gücü ve etkinlik kazandıran unsurlardan biri de ikilemelerdir. İkilemelerin hikâye kitaplarında gerektiği gibi kullanıldığı görülür. Yazar ikilemeleri seçerken yalnızca ad, ön ad veya belirteç kullanmayıp çekimli eylemler, değişik sözcük türleri; özne, nesne, yüklem öğelerine de yer vermiştir. Hikâyelerdeki anlatım bu yönüyle oldukça canlıdır. İkilemelerin kullanımı “Fadiş”te on beş kez, “Dört Kardeşiler”de otuz üç kez görülür.

Anlatımda çocuk açısından somutlaştırmayı sağlayan en önemli kullanım ön adlardır. Tümce anlambilimde ön adlar kullanılırken niteleyen her zaman öndedir. Bununla beraber bir adı niteleyen birçok ön ad kullanılabilir. Ayrıca nitelenen ad bir tamlama biçimindeyse ön ad bu öbeğin arasına giremez. Hikâye kitaplarının her ikisinde de ön adlara aykırı bir kullanım görülmemiştir. Tablolardaki rakamlara bakacak olursak ön adlar “Fadiş”te yüz kırk dokuz kez, “Dört Kardeşiler”te ise yüz otuz dokuz kez kullanılmıştır.

Türkçede (-Dir) koşacı tümceye farklı anlamlar kazandırabilen bir biçimbirimdir. Hikâye kitaplarında bu kullanım pek yoktur. Bulunan bazı örneklerde de çoğu kez (-Dir) koşacının düştüğü görülür. Bu kullanım “Fadiş” adlı hikâye kitabında on üç kez görülürken “Dört Kardeşiler” adlı kitapta ise hiç görülmemiştir.

Türkçede tümce anlambilimi açısından çekim eklerinin önemli işlevleri yerine getirdiği görülür. Bu biçimbirimlerden biri de bildirme kipleridir. Bildirme kipleri temel işlevde kullanıldığı gibi temel işlevi dışında da kullanılmıştır. Bu durum tümce anlambilimde biçimbirimlerin kullanım zenginliğiyle ilgilidir. İki hikâye kitabında da tablo incelendiğinde bildirme kiplerinin fazlaca kullanıldığı görülür. Bildirme kiplerine “Fadiş” adlı hikâye kitabında üç yüz doksan sekiz kez rastlanırken, “Dört Kardeşiler” adlı hikâye kitabında üç yüz yirmi dokuz kez rastlanmıştır.

Tümce anlambilimde yer alan diğer çekim ekleri de isteme kipleridir. İsteme kipleri eylemi gerçekleştiren kişinin eylemle ilgili öznel davranışını, amacını veya yorumunu ortaya koyar. İsteme kipleri de, temel işlevde kullanıldığı gibi temel işlevin dışında da kullanılabilir. Hikâye kitaplarında da bunun örneklerine rastlanılmaktadır. Tablolar incelendiğinde isteme kiplerinin sık kullanıldığı görülür. Bununla beraber her iki hikâye kitabında da en çok kullanılan isteme kipinin “buyrum” kipi olduğu göze çarpar. İsteme kipleri “Fadiş”te altmış üç kez, “Dört Kardeşiler”de yetmiş sekiz kez kullanılmıştır.

Hikâyeler tümce anlambilim açısından incelendiğinde çok sık kullanılan unsurlardan biri de birleşik zaman oluşturan biçimbirimlerdir. Her iki tabloya da bakılacak olunursa bu kullanımın “Fadiş” adlı hikâye kitabında yüz elli yedi, “Dört Kardeşiler” adlı hikâye kitabında ise yüz otuz üç kez kullanıldığı görülecektir.

Tümce anlambilimde iki ayrı eylemi eş zamanlı olarak birbirine bağlamak veya ilk önermeyi ikinci önermenin belirteci durumuna getirmek için ulaç biçimbirimleri kullanılır. İncelenilen hikâye kitaplarında en çok kullanılan unsurlardan biri de ulaç

biçimbirimleridir. Hikâye kitaplarında ulaç biçimbirimlerin hemen hepsine birer örnek verildiği görülür. Bu da yazarın tümceleri metinleştirmek ve anlatımda kısalığı sağlamak için en çok başvurduğu yöntemlerden biridir. Ulaç biçimbirimlere “Fadiş” adlı hikâye kitabında yüz altmış yedi kez rastlanırken, “Dört Kardeşiler” adlı hikâye kitabında ise yüz elli sekiz kez rastlanılmıştır.

Tümce anlambilimde (-mI) biçimbirimi farklı işlevlerde kullanılmaktadır. Hikâye kitaplarında da (-mI) biçimbirimin temel işlevinin dışında farklı işlevlerde kullanıldığı göze çarpar. Tablolara bakacak olursak yazarın hikâyelerinde bu kullanıma çok fazla yer vermediği görülür. “Fadiş” adlı hikâye kitabında (-mI) biçimbiriminin kullanımına yedi kez rastlanırken, “Dört Kardeşiler” adlı hikâye kitabında ise bu kullanıma hiç rastlanmamıştır.

Türkçede tümce anlambiliminde devrik tümcelerde öne alınan kavram vurgulanır. İncelenilen hikâye kitaplarında devrik tümcelere yer yer rastlanmakla beraber çok sık kullanılmamıştır. “Fadiş” adlı hikâye kitabında devrik tümce kullanımına iki kez rastlanmakla beraber, diğer hikâye kitabında da devrik tümceler on yedi kez kullanılmıştır.

Türkçe tümcelerde değişik anlatım kalıplarıyla belli anlamlar dile getirilmektedir. İncelenilen kitaplarda bu tür farklı kullanımlar çok sık görülmemiştir. Birtakım anlamlar verilmeye çalışılsa da bu anlamlar tümce anlambilimde belirtilen kalıpların dışında başka yollarla sağlanmıştır. Tabloda da görüldüğü gibi farklı anlatım kalıplarıyla oluşturulan bu kullanımlardan yalnızca “beklenmedik bir olayı bildirme” ve “koşula bağlamada pekiştirme” anlatımlarına rastlanmıştır.”Fadiş” adlı hikâye kitabında bu kullanımlardan hiçbirine rastlanmazken, “Dört Kardeşiler” adlı hikâye kitabında ise “beklenmedik bir olayı bildirme” anlatımına iki, “koşula bağlamada pekiştirme” anlatımına bir kez rastlanmıştır.

“Tahmin yürütme, olasılık” anlatımı (-DIr) koşacıyla beraber farklı kalıplarla az da olsa kullanılmıştır. Bu kullanım her iki hikâye kitabında da yalnızca bir kez görülmüştür.

Tümce anlambilimde bir diğer kullanım ise söz diziminin esnekliğidir.”Fadiş” adlı kitapta bu kullanım altı kez, “Dört Kardeşiler” adlı kitapta ise sekiz kez görülmüştür.

SONUÇ

Gülten Dayıoğlu'nun "Fadiş" ve "Dört Kardeşiler" adlı hikâye kitapları tümce anlambilimi ve çocuğa görelilik açısından incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

"Fadiş" ve "Dört Kardeşiler" adlı iki hikâye kitabı tümce anlambilimde yer alan başlıklara göre incelenmiştir. Tümce anlambilimde yer alan tüm başlıklara bakıldığında yazarın hikâyelerinde bu başlıkların hepsinin kullanımını tercih etmediği görülür. Tümce anlambilim, bir bilim dalı olarak tümcelerdeki derin yapıları inceler. Dolayısıyla Gülten Dayıoğlu hikâyelerinde daha açık ve doğrudan bir anlatım tercih etmiştir. İşte bu sebeple tümce anlambilimin bütün başlıklarına ait örnekler görülmez.

Tümcedeki derin yapıyı ortaya koyan en önemli maddeler "tümcede eşanlamlılık ve anlam karışıklığı"dır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi yazar daha çok çocukların doğrudan anlayabileceği yüzeysel yapıları kullanmıştır. Bu sebeple bu başlıkların örnekleri az sayıda görülebilir.

Türkçe sözdizimi olarak esnek bir özelliğindedir. İki hikâye kitabında da yazarın bu kolaylıktan yeterince faydalandığı görülür. Bu durum çocuklara Türkçenin esnekliğini sezdirmek açısından oldukça önemlidir. Yazarın en çok yararlandığı unsurlardan biri de bileşik tümcelerdir. Tümce anlambilimde bu kullanım en çok tümceleri metinleştirmek ve anlatımda kısıtlılığı sağlamak için kullanılır. Her iki hikâye kitabında da bu kullanım sayesinde anlatımda kısıtlılık sağlanmıştır.

Yazarın ayrıca yine sıkça kullandığı unsurlardan biri de ikilemelerdir. Yazar ikilemeler sayesinde anlatıma canlılık ve güzellik kazandırmıştır. Anlatımda kısıtlılığı sağlayan diğer bir unsur da kişi adlarının seyrek kullanımınıdır. Ancak incelediğimiz hikâyelerde kişi adlı özneyi pekiştirmek için özellikle kullanılmıştır. Gülten Dayıoğlu'nun iki hikâye kitabında da ön adları sıkça kullandığı görülür. Bu durum da hikâyelerdeki somutlaştırmayı sağlamıştır.

Tümce anlambilimde kullanılan bir diğer unsur da (-Dir) koşacıdır. İncelenilen iki hikâye kitabında da bunun örneklerine az da olsa rastlamak mümkündür. Tümcelerde bu kullanım esnasında (-Dir) koşacının düştüğü görülür. Ayrıca hikâye kitaplarında tümceler daha çok eylemlere dayalı olduğu için yazarın bildirme ve istek kiplerini de çok sık kullandığı görülür. Türkçede anlatımda kısıtlılığı sağlayan bir başka özellik de ulaç biçimbirimlerdir. Hikâye kitaplarında en çok kullanılan unsurlardan biri de ulaç biçimbirimlerdir. Tümce anlam biliminde kullanılan diğer bir unsur da (mI)

biçimbirimlerdir. Hikâye kitaplarına bakacak olursak (mI) biçimbiriminin temel işlevi dışında farklı anlamları vermek üzere kullanıldığı görülür. Yazar ayrıca hikâyelerindeki tümcelerde vurgu yerlerini değiştirmek için devrik tümceleri az da olsa tercih etmiştir.

Tümce anlam biliminde değişik anlatım kalıplarıyla belli anlamlar dile getirilebilir. Gülten Dayıoğlu'nun bu tür kullanımları pek tercih etmediği görülür. Bazı anlamların ise verilen kalıpların dışında farklı yollarla verilmeye çalışıldığını görebiliriz.

“Fadiş” ve “Dört Kardeşiler” adlı hikâye kitaplarını çocuğa görelilik açısından değerlendirdiğimizde ise genel olarak işlediği yerel ve evrensel konularıyla, çocuklar için örnek teşkil edebilecek karakter seçimi, çocukların evreni için çok önemli olabilecek iletileri ve bakış açısıyla çocuğa görelilik bakımından uygunluk arz ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Akbayır, Sıdık; 2006, **Cümle ve Metin Bilgisi**, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Aksan, Doğan; 1995, **Her Yönüyle Dil**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aksan, Doğan; 1997, **Anlambilim Anlambilimin Konuları ve Türk Anlambilimi**, Ankara.
- Aksan, Doğan; 1995, **Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Ankara.
- Aktaş, Şerif; 1991, **Roman Sanatı ve Roman Sanatına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ateş, Kemal; 1997, **Gülten Dayıoğlu'nun çocuk romanları**, Ankara Üni., Sosyal Bilimler Ens., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara.
- Dayıoğlu, Gülten; 2005, **Dört Kardeşiler, Altın Kitaplar Yayınevi**, İstanbul.
- Dayıoğlu, Gülten; **Fadiş**, 2005, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Ergin, Muharrem; 2000, **Üniversiteler İçin Türk Dili**, Bayrak Basım, İstanbul.
- Göğüş, Beşir; 1998, **Anlatım Terimleri Sözlüğü**, Ankara.
- Hengirmen, Mehmet; 1999, **Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara.
- Kıran, Zeynel; 2002, **Dilbilime Giriş**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Özdemir, Emin; 1995, **Anlatım Sanatı Kompozisyon**, Remzi Yayınevi, İstanbul.
- Püsküllüoğlu, Ali; 1994, **İlköğretim 6, 7, 8, için Türkçe Sözlük**, Arkadaş Yayınları, Ankara.
- Sever, Sedat; 2003, **Çocuk ve Edebiyat**, Kök Yayıncılık, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu; 1979, **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Vardar, Berke; 1998, **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, Multilingual, İstanbul.
- Yüksel, Ayşegül; 1995, **Yapısalcılık ve Bir Uygulaması**, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Yasemin Ay; <http://www.ege-edebiyat.org/docs/321.doc>. 08.01.2007.
- ² Rıza FİLİZOK; <http://www.ege-edebiyat.org/docs/321.doc>. 08.01.2007.
- ³ <http://www.ege-edebiyat.org/docs/321.doc>
- ⁴ <http://anlambilimci.blogspot.com/2006/12/tmce.html>

ANLAMBİLİM ÜZERİNE YAPILAN DİĞER TEZ ÇALIŞMALARI

Tokgöz, İnci Dayan; “Okulöncesi çocuklarına yönelik kitapların dil gelişimi ve anlambilim açısından değerlendirilmesi.” Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

Sun, Sinemis; “Almanca ve Türkçe çocuk şarkılarının sözcükbilim ve anlambilim açısından karşılaştırmalı dil analizi üzerine bir çalışma.” Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.

Çelikaş, Meltem; “Türkiye’de ve Almanya’ daki görme engellilerin dilsel dünyası sözcükbilim, anlambilim ve alımlama üzerine bir çalışma.” Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.

Sakallı, Tuna; “Anlam ve dil.” Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.

Sarıgül, Ece; “Anlambilimin kelime ve dil öğretimindeki rolü.” Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1999.

Ünver, Şerife; “Anlambilim ışığında Türkçe ve Almancada karşılaşılan anlam sorunu ile ilgili değerlendirme.” Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.

Öter, Müfide; “Kemal Tahir’in, Esir Şehrin İnsanları, Esir Şehrin Mahpusu ve Yol Ayrımı adlı eserlerinde geniş zaman kipinin yapı ve anlambilim bakımından incelenmesi (2.Cilt).” Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 1996.

Bakır, Yeşim; “Türkçedeki çokanlamlı sözcüklere ilişkin anlambilimsel bir değerlendirme.”Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996.

EK: 1

KENDİ İFADELERİYLE GÜLTEN DAYIOĞLU HAYAT HİKÂYESİ

1935 yılında Kütahya'nın Emet ilçesinde doğdum. Öğrenimimin bir bölümünü, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaptım. İstanbul'da Atatürk Kız Lisesi'ni bitirdim. Bir süre İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okudum. Dışardan sınavlara, girerek ilkokul öğretmeni oldum. 15 yıllık hizmetten sonra, 1977 yılında istifa ederek, öğretmenlikten ayrıldım. Halen, yoğun biçimde yazmayı sürdürmekteyim.

Roman, öykü, radyo televizyon oyunları yanında, yut dışındaki işçi çocuklarının eğitim ve öğretim sorunları ile ülkemizdeki ilköğretim düzenini irdeleyen araştırmalarım var. 1965'ten beri zaman zaman bu konuları, Cumhuriyet: (1965–1967) ve Milliyet (1967...) gazetelerinde ve çeşitli dergilerde yazmaktayım.

Yurt içi ve yurtdışında katıldığım çeşitli oturumlarda, eğitim öğretim sorunları ve ÇOCUK EDEBİYATI ile ilgili 24 bildiri sundum.

İlk eserlerimin basımı, 1963 yılında gerçekleşti. BAHÇIVANIN OĞLU adıyla okuyucuya sunulan bu kitabı çocuklar için hazırlamıştım. O zamandan bu yana (1963–1991) kesintisiz, yeni baskılarla kuşaktan kuşağa hizmet veren, elliyi aşkın kitap yazdım. Bu eserlerin üçü yetişkinler içindir. Geri kalanı, 6- 14 yaş düzeyine göre hazırlanmış, öykü ve romanlardır. Ayrıca, yayınlanmış ya da yayına hazır, yirmiyi aşkın radyo ve TV. Oyununa sahibim.

Evlüyüm. Yüksek öğrenimlerini tamamlayıp hayata atılmış, iki oğlum var. Eserlerimin bir bölümü çeşitli kurumlarca ödüllendirildi. Bir bölümü de yabancı dillere çevrildi.

Lisede edindiğim Fransızca yanında İngiltere'de ve ülkemizde katıldığım dil kurslarında, orta derecede İngilizce öğrenmiş bulunuyorum,

1. Çocukluğum Anadolu'nun değişik kesimlerinde geçti. İlkokula Kütahya'nın Emet ilçesinin Öğrencik bucağında başladım... İlk iki yılım orada geçti. Öğretmenim, Köy Enstitüsü çıkışlı, idealist bir gençti. Bana kendi ilkelerini öylesine aşlamış ki, söyleşi ve konferanslarımı izleyenler, zaman zaman bana, Köy Enstitüsü'nde öğrenim görüp görmediğimi soruyorlar.

Annem babam ben üç yaşındayken ayrıldılar. İlk romanım olan FADİŞ'te bunun izlerini bulacaksınız. Babam Gedizli. Yüncü Aliler lakabıyla anılan aileden. Aile keçe yaparmış. Babam bu işe ilgi duymamış. Bunda rüştiyede okumasının da etkisi olmalı. O,

şapka devriminin etkisinde kalıp, şapkacı olmaya karar vermiş. Önce Bursa’da sonra İstanbul ‘da ünlü Rum ustalardan bu işi öğrenmiş. Kendisi şapkalık kumaşı, kalıp yardımıyla şapka şekline getirirdi. Yaptığı işi, heykeltıraşın, taşı yontarak eser oluşturmasına benzetirdi, işini pek ciddiye alırdı. İyi de bir ustaydı. Hazır şapka ticareti de yapardı. Annem Emetli. Hacı Memişler lakabıyla anılan aileden geliyor. Kendisi okuma –yazma bilmezdi. Ama akışkan bir zekâyâ sahipti. Keskin gözlemleri, bıçak gibi esprilerle dile getirirdi. Beni kimseye ezdirmemek için evlenmedi. Bana hem analık hem babalık yaptı. Babamın başında her zaman kavak yelleri eserd. Yeşil gözlü, tatlı dilli bir güzel kadın uğruna, bizi bırakıp gitmişti. Sonradan o kadını da çok sevdim. Babamı da... Sanırım çocukluğumdan, ana babamdan bu kadar söz etmeme yeterli olur.

2. Çocuklar için yazmak isteyip de henüz yazamadığım bir konu var: Çocukluk aşkları... Bu konuda çevremden anılar derliyorum.

3. Çocuk edebiyatı, toplum kültürünün oluşmasında, çok önemli bir etkidir inancındayım. Bu yolla çocuğun eğitimine de büyük katkı sağlanabilir. Ancak, bizde henüz bu bilinç oluşmadı. Birkaç yazar ve yayınevi dışında, çocuklar için üretilen eserlerin çoğu, tümüyle kâr amacıyla piyasaya sürülen, gelişigüzel nitelikte kitaplar. Çocuğun bu kitapların etkisiyle yanlış görüşler edinmesi bir yana, dilini de yanlış öğreniyor. Çünkü çocuk kitabı, ilginç bir resim ve altına o resme uygun üç beş satır yazı olarak değerlendiriliyor. Yazarlıkla hiçbir ilgisi olmayan kişilere resim altı yazdırılıyor. Romanlar zaten pek az. Çeviri egemenliği sürüyor. Bir de batıdan abartılmış, çok kötü taklitler sarmış piyasayı. Tek hedef, olabildiğince çok para kazanmak... Bu dalda, eleştiri ve denetim yok...

4. Çocuklar için yazdığım romanları kaba çizgilerle şöyle gruplandırabiliriz: Fadiş, Dört Kardeşiler, Yurdumu Özledim, Ben Büyüyünce’den oluşan köy konulu romanlar. Yurdumu Özledim, ayrıca, Geride kalanlar ve Geriye Dönenenlerle birlikte dış göç olgusunu işler. Suna’nın Serçeleri de bu dönemlerde yazılmıştır ama çerçeve anlatı niteliği taşıyan, benim ilk bilim kurgu deneyimlerimden biri olarak ayrı bir özellik taşır. Çerçeve anlatı yöntemini ilk uygulayan ben miyim bilemem. Ama masallarda bu iç içe anlatıma rastlanıyor. Okul öncesinde çocuklara büyükler tarafından yaygın olarak okunan Suna’nın Serçeleri, okumayı öğrenen çocukların başucu kitabı konumunda. İlkokul üçüncü sınıfa kadar bu konumu sürüyor. Çocuk Edebiyatında biçem denemesi bence tehlikeli... Çocuğa anlatılmak istenenler, en açık, en kısa, en yalın ve en doğal yöntemle verilmeli. Okuyucu biçem denemeleriyle yormak yanlış olur inancındayım.

5. Fadiş, Dört Kardeşiler, doğaları gereği melodram içeriyordu. Zaten romanların arasında sadece ikisi bu özelliği taşır. Çocuğun, acıma duygusunu, sevilen bir kahramanın kişiliğinde tanıyıp tatması çok doğal. Ancak bu sıklıkla yinelenirse, sakıncalı olur. O zaman duygu sömürüsüne girer. Yazık ki, piyasada bu nitelikte pek çok çocuk kitabı var. Ben bu iki romanı, melodram içeren bir roman yazayım görüşüyle yazmadım ki. Romanın iskeletini oluşturan konu, melodramı doğurdu. İlginçtir hâlen 21. baskısı tükenmek üzere olan (bu kitap 1971'den bu yana hiç kesintisiz baskı yapmakta). Fadiş'i yediden yetmişe herkes, severek okuyor. Dahası okuyucular, Fadiş'i bir kez değil, yedi, sekiz, on kez okuduklarını belirtiyorlar. Oysa acıklı konudan okuyucunun kaçacağı düşünülür. Fadiş'te bunun tersi oluyor. Çünkü bu kitapta herkes kendinden bir şeyler buluyor. Melodram ögesi de yaşamın altı kalın çizgiyle çizilmesi gereken bir parçası olduğuna göre... Ben tüm bu bilgiler karşın, daha başka bir deyişle bu bilgilerin peşine düşerek, yeni yeni melodramlar yazmaya yeltenmedim. Çünkü hiçbir gün, amacım, okuyucumu sömürmek değildi. Yeri geldikçe melodrama giriyor konular ama doğal bir akış içinde.

6. Çocuk, dilini evde, mahallede, okulda öğreniyor. Yazık ki Türkçemiz toplum içinde bir avuç sözcükle konuşuluyor. Düşünce de o bir avuç sözcükle üretiliyor. Çocuklar aileden pek fazla bir şey öğrenemiyor. Çünkü aile, gerçek lamda dile egemen değil. Mahalledeki ilişkilerinde pek katkısı olmuyor. Okulda ise dilin kurumları belleniyor. Not ve diploma kaygısıyla belleğe tıkkıştırılan dil kurumları, uygulama alanı bulamadığından kişinin dil bilgisine pek yararı olmuyor. Bu olguda Milli Eğitim düzeninin, ilk ve öğretim ders programlarının yetersiz hatta çağdışı oluşu çok büyük etkindir. Çocuk böylesine olumsuzluklarla kuşatılmışken, dili nasıl öğrenecek? Bu durumda kitap okumak iyi ve yararlı bir çözüm yolu olabilir. Türkçe derslerinde belleğe tıkkıştırılan kuramların uygulaması, en iyi şekilde kitaplarda yapılıyor. Çocuk bu doğrultuda bilinçlendirilip kitap okumaya yönlendirilebilirse, dilimizi öğrenmede büyük bir atış olacaktır.

Radyo, TV, gazete dergi vb. tüm etkenler, dili tırpanlamaya yönelik eylemler içindeler. Kimi kitaplarda yazık ki benzer durumda... Gerçekten ulusça pek çok yönden olduğu gibi,

Dil yönünden de olumsuz koşullarla kuşatılmış durumdayız. Çocuklara bu durum açıklanmalı. Kuşatmayı kırabileceği yöntemler öğretilmeli Ben tüm Türkiye'de davet edilerek gittiğim okullarda, öğrencileri bu doğrultuda bilinçlendirmeye

çalıyorum. Kitaplarımda dile çok özen gösteriyorum. Okuyucularımın yaş düzeylerini, sözcük dağarcıklarını ilgi alanlarını dikkatle inceleyip eserlerimi yazarken bu bilgilerden yararlanıyorum.

7. Çocuk kitapları eleştirisi yapan eleştirmen yok Aslında ülkemizde eleştiri konusu yaygınlaşmamış. Prof. Meral Alpay, Cumhuriyet ekinde Yeşil Kiraz adlı romanımı eleştirmişti. Zehra İpşişoğlu da sanırım Yeşil Kiraz'ın birinci kitabıyla ilgili bir yazı yazmıştı. Bu yazı Milliyet Sanat'ta kutlamaları çerçevesinde eserlerimle ilgili bir yazı yazmıştı. Bu da cumhuriyet'teydi. Geçmişte rahmetli Halil Kocagöz "DÖL" adlı eserimi eleştirmişti. Bu yazını Güney Dergisinde yayımlandığını sanıyorum Aklıma gelenler bunlar. Daha doğrusu izleyebildiklerim bu kadar.

Arşivin yok mu diyeceksiniz. Aslında pek de profesyonel olmayan bir arşivim var. Ancak her şey elimin altında değil. Bir bölük belge yazlık evde... Bir bölümü Emet Kasabasındaki evimizde... Yer darlığı nedeniyle bu durumu yaşıyoruz. Bu belgeleri araştırmak için bol zaman gerekiyor. O da bende yok. Zamanımı yeni eserler üretmeye harcamayı yeğliyorum. Bildiğiniz gibi okul oturumlarının hiçbirine hayır diyemiyorum. Urfa'dan İzmir'e, Trakya'dan Erzurum'a koşturup duruyorum. Bu yoğunluk arasında doğrusu belgeliğime pek zaman ayıramıyorum. İyice yaşlandığımda belki onlarla uğraşabilirim.

EK: 2

GÜLTEN DAYIOĞLU'NUN ESERLERİ

ÇOCUK KİTAPLARI

Dokuz – on dört yaş düzeyi için köy, kasaba, kent yaşamı ile dünyayı, evreni ve insanlığı konu edinen, evrensel ve ulusal dostluk, barış ve kardeşlik kavramlarıyla örülmüş, gerçek, gerçeküstü ve bilim kurgu türünde, romanlar yazdım.

GENÇLİK KİTAPLARI

YEŞİL KİRAZ: (İlk basım 1992, 3. basım 1994, dördüncü basım, Kasım 1995)

ISBN: 975–363–015–8

YEŞİL KİRAZ II : (İlk basım Şubat 1995, ikinci basım Kasım 1995)

DOKUZ –ONİKİ YAŞ KESİMİ İÇİN HAZIRLANMIŞ ÖYKÜ KİTAPLARI:

(1992 yılında basılan bu dizi, 1995'e kadar sürekli yeni baskılar yapmıştır.)

AZAT KUŞU

ŞENLİK GÜNÜ

KIR GEZİSİ

UÇAN MOTOR

DELİBEY

SICAK EKMEK

UÇURTMA

NEŞELİ BOYACI

KÜSKÜN AYIÇIK

YAŞANMIŞ HAYVAN ÖYKÜLERİ I

YAŞANMIŞ HAYVAN ÖYKÜLERİ II

Bu kitapların bir bölümü, televizyon oyunu olarak çocuk izleyiciye sunulmuştur.(1989).

Altı-Dokuz yaş kesimi için hazırlanmış, her sayfası resimli öykü kitapları: (1988'de ilk baskıları yapılan bu dizi, sürekli yeni baskılarla okuyuculara hizmeti sürdürmektedir.) Yirmi kitaptan oluşan bu dizinin adı: Ece ile Yüce serisidir.

DİZİDEKİ KİTAPLARIN ADLARI:

YÜCE KİM BİLİYOR MUSUNUZ?

ECE ABLA OLUYOR

ANNELER HEM SEVER HEM DÖVER

KISKANÇ BEBEKLER

AH ŞU TELEVİZYON

ECE YAZAR OLMAK İSTİYOR

ANNEM BENİ SEVİYOR MU?

MİNİK FİDE ÇİÇEK AÇTI

ECE’NİN KARDEŞİ DOĞDU

ABLALAR YARAMAZLIK YAPAR MI?

ECE’DEN MEKTUP GELDİ

ECE’NİN TURİST ARKADAŞLARI

ÇOK GÜLÜNÇ BİR ŞEY OLDU

AYDEDE KİME GÜLÜYOR?

ECE KÜMESE GİRİP BİTLENDİ

ECE OKULA BAŞLADI

ECE-YÜCE İLE NASIL BAŞ EDECEK

- ECE’NİN ÇORAPLARI ÇOK GÜLÜNÇ
- YÜCE NASIL KANATLANDI?
- LEYLEK KARDA KALDI: (uzun öykü)
- KIRMIZI BISİKLET:: (uzun öykü)

ROMANLARIN ADLARI

FADİŞ (1971) (1924–20. baskı) ISBN: 975 -405- 092–9

DÖRT KARDEŞTİLER : (İlk baskım 1971, 8. basım 1993)

ISBN: 975- 405- 099–6

SUNA’NIN SERÇELERİ: (İlk basım 1974, 8. basım 1992)

ISBN: 975- 405–001–5

YURDUMU ÖZLEDİM : (İlk basım 1977, 7. basım 1991)

ISBN: 974-405- 297-2

BEN BÜYÜYÜNCE: (İlk basım 1979, 5. basım 1994)

ISBN: 975-405-113-5

DÜNYA ÇOCUKLARIN OLSA: (İlk basım 1981, 5.baskı 1993)

ISBN:97405-090-2

AKILLI PERİLER: (İlk basım 1982, 6. basım 1994)

ISBN: 975-405-167- 4

IŞIN ÇAĞI ÇOCUKLARI: (İlk basım 1984, 2. basım 1992)

ISBN:975-405-322-7

ÖLÜMSÜZ ECE: (İlk basım 1985, 2. basım 1990)

ISBN:975-405-130-5

PARBAT DAĞINI ESRARI: (İlk basım 1989, 2. basım 1991)

ISBN:975-405-078-3

MİDOS KARTALININ GÖZLERİ: (İlk basım 1991)

ISBN:975-405-243-3

TUNA'dan UÇAN KUŞ: (İlk basım 1992)

ISBN:975-405-330-8

GÖKYÜZÜNDEKİ MOR BULUTLAR: (İlk basım 1993)

ISBN:975-405-424-X

GEZİ KİTAPLARIMIN ADLARI

- **KAFDAGININ ARDINA YOLCULUK:** Singapur, Bangkok, Pattaya, Manila, Hong kong, Japonya, Kore ve bu ülkelerin yakın çevrelerine yaptığım gezi izlenimleri ISBN : (İlk baskı 1987, 7. Baskı 1994) 975-13-0016-9
- **OKYANUSLAR ÖTESİNE YOLCULUK: Güney** Amerika'da Venezuela, Peru (Machapichu, Lima, Cusco), Arjantin, Brezilya, Iguazu şelaleleri, Paraguay.(İlk baskı 1990, 4. baskı 1994) ISBN:975-363-028-X
- **BAMBAŞKA BİR DÜNYA AMERİKA'YA YOLCULUK:** Amerika Birlesik Devletleri gezisi. Los Angeles, San Francisco, Las Vegas, Miami, Orlando, Newyork. (İlk baskı 1990, 4. Baskı 1994)

- **EFSANELER ÜLKESİ CİN'E YOLCULUK:** Cin Halk Cumhuriyeti gezi izlenimleri Urumcu, Xlan, Pekin, Sanghay, Hongkong ile bu kentlerin yakın çevreleri.(İlk baskı 1990, 5. baskı 1994)
- **KANGURULAR ÜLKESİ AVUSTRALYA'YA YOLCULUK:** Sidney, Melburn, Kamberra, Hamilton Adaları.(İlk baskı 1991- 4. Baskı 1994) ISBN: 975-13-0194-7
- **KENYA'YA YOLCULUK:** Kenya'daki Safari bölgelerinde yapılan yolculuk özgün fotoğraflarla sunulmaktadır. (İlk baskı 1992- 2. Baskı 1993) ISBN:975-13-0194-7
- **MISIR'A YOLCULUK:** Kahire, Asuvan, Luksor, Karnak, Krallar Vadisi ve tümüyle Nil kıyılarındaki tapınakları sunulmaktadır. (ilk baskı 1994) ISBN: 975-363-327-0
- **MISIR'A YOLCULUK:** Tüm Mısır'ı kapsayan bir gezide edindiğim izlenimleri içeren bu gezi kitabı 1994'te basıldı. Halen ikinci baskısı tükenmek üzere...
- **MEKSİKA'YA YOLCULUK:** Meksika'da Meksiko, Taxco, Akapulco, Cankun ve Yukatan, Aztek, Maya ören yerlerinde yapılan yolculuk izlenimleri.

EK: 3

FADIŞ VE DÖRT KARDEŞTİLER ADLI HİKÂYELERİN KISA ÖZETLERİ

FADIŞ:

Savaş daha yeni bitmiştir. Daha hiçbir şey düzenli değildir, insanlar aç ve susuzdur. Bu ortamda kasabada yaşayan bir aile vardır. Naciye Kadın kocasını kaybettikten sonra oğlunun da şehitlik haberini alınca yıkılmıştır. Artık dünyada bir tek kızı Cemile vardır. Ana kız hayatlarını yoksulluk içinde geçirirler. Günün birinde köye gelen zengin bir adam Cemile ile evlenmek ister. Cemile de bu teklifi annesinin de kendileriyle yaşaması koşuluyla kabul eder. Bir müddet sonra Fadiş adlı bir kızı olur. Cemilenin kocası iş bahanesiyle şehre gider. Ancak uzun bir süre kendisinden haber alınmaz. Bu arada Naciye Kadın da ölmüştür. Cemile kızını alarak kocasının yanına gider. Ancak kocasının bir başkasıyla beraber olup kendisinden ayrılmak istediğini öğrenir. Adam kızını kendisine vermesini ister; ancak buna Cemile razı gelmeyerek hayatta kızıyla tek başına mücadele etmek zorunda kalır. Şehirde barınabilmesi için bir iş bulmak zorundadır. Ancak kimse çocuklu bir kadına iş vermek istemez. Bunun üzerine Fadiş'i köyde tanıdıklarının yanına emanet eder. Yıllar boyu kızının eğitimi için bu aileye yardım eder. Anne kız için ayrı geçen yıllar sona erer ve kızını yanına almayı başarır.

DÖRT KARDEŞTİLER:

Olay bir köyde geçmektedir. Hasibe Kadın dördüncü çocuğunu doğururken vefat eder. Dört çocuk babaları ve dedeleri ile yalnız başlarına yaşamak zorunda kalırlar. Bir müddet sonra çocukların babaları koruculuk yaparken vurulur ve ölür. Bu ailenin bakımını yapmak, dört kardeşin en büyüğü olan Feten'e kalır. Dedesi yaşlı olduğu için Feten evin ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Bunun için köylülerin bahçe işlerine, hayvanlarının bakımına koşar. Bu arada eğitimine de devam eder. Köy halkı çocuklar hiç istememesine rağmen iki kız kardeşi evlatlık olarak başka ailelere verirler. Feten dedesi ve erkek kardeşi ile tek kalmıştır. Bir süre sonra dedesi de vefat eder. Bundan sonra hayat Feten ve kardeşleri için daha da zorlaşır. Köyün muhtarı Feten'i de zorla şehirli bir aileye evlatlık verir. Feten bu evde dışlanır, büyük sıkıntılar çeker. Akıllı

sürekli köyünde ve kardeşlerindedir. Tek isteği köyüne dönebilmektir. Bütün sıkıntılarının sonunda beş yıl sonra köyüne ve kardeşine dönmeyi başarır.